

HOOFSTUK 1

DIE ONTSTAAN EN ONTWIKKELING VAN WELKOM EN DIE GOUDVELD MET ‘N KORT VERWYSING NA BEPAALDE KERKE SE VROEË ROL

1. INLEIDING

Met die ontdekking van goud in die Oranje-Vrystaat het daar snelle ontwikkeling op die gebied van die mynbou plaasgevind. Die ontwikkeling was van so ‘n aard dat die Parlement dit enersyds nodig geag het om ‘n liggaam in die lewe te roep, sodat bestaande Staatsinstellings gekoördineer kon word. Dit moes geskied sonder om inbreuk op die magte van die Staatsinstellings te maak. Daarteenoor moes ook magte van staatsbeheer wat in bestaande wetgewing ontbreek het, aan die betrokke Staatsinstellings toegeken word. Dit was van die allergrootste belang dat regeringswerkzaamhede gekoördineer moes word vir die voorsiening van behuising, vervoer, krag, water en om ander noodsaaklike dienste moontlik te maak. Derhalwe moes in die proses alle ongewenste en ongeoorloofde dorps- en mynbou-ontwikkeling uitgeskakel word.¹ Met inagneming hiervan is Welkom beplan en uitgelê sodat die dorp daarvolgens ontwikkel het.

In April 1946 is ‘n goudvonds op die plaas Geduld gemaak wat tussen die plaas St. Helena en Odendaalsrus, geleë is. Dit het belangstelling in groot dele van die wêreld gaande gemaak.² sodat dit groot sosio-ekonomiese uitbreidingsmoontlikhede vir Odendaalsrus en vir die Goudveld ingehou het. Hierdie gebeure het plaasgevind voordat Welkom amptelik gestig is. Noodgedwonge bring dit die vraag na Welkom se totstandkoming na vore, omdat Odendaalsrus alreeds met ‘n gevestigde infrastruktuur die taak van goudontginning vir die mynboumagnate makliker kon maak.

Kerke vorm normaalweg deel van ‘n dorp se infrastruktuur omdat dit die kerk se prioriteit is om sy lidmate geestelik te bearbei. Sonder om die geskiedenis vooruit te loop is lidmate van die onderskeie kerke in die omgewing van Welkom, deur predikante van gevestigde gemeentes soos Odendaalsrus, op ‘n taamlik gereelde basis bearbei. Baie van die mense het wel tydelike huisvesting gehad in ‘n gebied waar daar tekens van mynbou-ontginning was. In dié tyd voor 1947 het Welkom as dorp nog nie bestaan nie.

---

¹ Streekopname van die Oranje-Vrystaatse Goudveld deur die Raad van Ontwikkeling van Natuurlike Hulpbronne. *Verslag*, (Die Staatsdrukker, Pretoria, September 1954), p. 1.

² Anon., “World’s Newest, Maybe Greatest, Goldfield”, *Travel in Africa*, vol. 4, July 1952, p. 16; “Welkom - A Tailor-Made Town”, March 1961, vol. II, p. 12; Supplement to *Vista*, 31 May 1988; L.J. Joubert, “‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom” (Ongep. M.A. -Verhandeling, UOFS, 1963), p. 1; “Herinneringe van die Vrystaatse Goudvelde”, *Buurman*, no. 186a, 30.11.1980, n. p.; *Argiefstuk: Welkom Biblioteek, Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

Om dus die ontstaangeskiedenis van die Afrikaanse Gereformeerde Kerke in die Goudveld te rekonstrueer, is 'n volledige agtergrondskets van die stigting en ontplooiingsfase van Welkom noodsaaklik.

1. 1 DIE ONTSTAAN VAN WELKOM

In 1947 is Ordonnansie no. 20 van 1947 deur die Provinsiale Raad van die Oranje-Vrystaat afgekondig. Hierdie ordonnansie het op dorpsgebiede betrekking gehad en het voorsiening gemaak vir komplikasies wat met die stigting van Welkom kon intree. Dit het ook met die te winnige oprigting van geboue, selfs nog voordat die dorp werklik geproklameer is, te doen gehad.³

Die uniekheid van Welkom se stigting is alreeds deur die Koppie Alleen-gebeure voorafgegaan. Koppie Alleen is 'n klein alleenstaande koppie wat ongeveer 11 kilometer vanaf Welkom geleë is. Oppenheimer het op 'n goeie dag naby Koppie Alleen gestaan, toe daar aan hom gewys is waar die toekomstige skagte van Anglo American Corporation opgerig sou word. Nadat hy verneem het waar die mynshagte sou wees, het hy geglo dat Welkom nog die Vrystaatse tuinstad in die gebied tussen dié skagte sou word. Hy het nie aan 'n gewone mynkamp gedink as daar nie meer goud in die gebied ontgin sou word nie. In sy geestesoog het hy 'n modelstad gevisualiseer waarvan die nugterheid vir dié ontwikkeling nie by hom sou verbygaan nie.⁴

Oppenheimer het die stowwerige en verlate deel van die Oranje-Vrystaat, waarheen mense na die goudvonds in 1946 op die plaas Geduld naby Odendaalsrus begin stroom het, as 'n gebied met groot moontlikhede raakgesien. Derhalwe het hy geglo in die voornemende sukses van goudontginning op die Vrystaatse velde, terwyl baie kenners op die gebied van mynbou-ontwikkeling nie sy siening gedeel het nie. Dit kan moontlik te wyte wees aan die verlate en afgesonderde gebied sonder die nodige infrastruktuur wat mynbou-ontginning bemoeilik, veral as die koste-effek vir so 'n groot onderneming in aanmerking geneem word. Daarenteen het Oppenheimer die geloof, optimisme en die moed gehad om miljoene pond aan die ontwikkeling van 'n behoorlike mynbougebied te bestee. Hy was van voorneme om mynbounywerhede te skep vir die ontginning van goud en aan die beplanning van 'n dorp, waarin die mynwerkers gerieflik kon woon.

Oppenheimer het 'n funksionele modeldorp in gedagte gehad.⁵

---

³ *Argiefstuk*, W B, *Welkom*, 21 *Golden Years*, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968.

⁴ *Ibid.*, *Die Volksblad*, 13 Februarie 1968; *Welkom News*, June 1951. Koppie Alleen is 'n klein koppie ongeveer sewe myl vanaf Welkom in 'n noordoostelike rigting geleë.

⁵

J. Mervis, "Oppenheimer's Fabulous Welkom", *The Forum*, vol. 5, no. 10, January, 1955, p. 4; A. Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; M.G.W. de Kock, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; L.B.D. de Jong, *Onderhoud*, 18. 3. 1996.

Om 'n dorp tot stand te bring moes die Dorpsraad eers die stigting van 'n dorp goedkeur. Op 11 Julie 1946 het die Dorpsraad die aansoek van die S.A. Townships Mining and Finance Company vir die stigting van Welkom oorweeg. Die Dorpsraad moes besluit of die nuwe dorp wat Welkom sou heet, wel op sekere plase of op gedeeltes van plase in die omgewing van Uitsigkamp, gestig kon word. Die Uitsigkamp was 'n tydelike kamp om huisvesting aan mynwerkers te verskaf voordat Welkom as dorp gestig is, want in dié tyd voor die stigting van Welkom was behuising 'n wesenlike probleem. Enkele maande later in 1946 het die Raad in die ontspanningsaal by Uitsigkamp vergader en na die pleidooie van Anglo geluister vir die stigting van Welkom. Dit was na alle waarskynlikheid die eerste keer dat die Raad buite Bloemfontein vergader het, want die gebied was nog nooit voorheen deur so baie advokate besoek nie. Die doel van hulle teenwoordigheid in dié gebied was om ten gunste van of teen die stigting van die beplande dorp te besluit.⁶ Anglo se saak is deur Abram Fischer en ook A. J. Smit, gehanteer.⁷ Hulle het te staan gekom teenoor 'n hele klomp beswaarmakers soos dié van New Nigel Estate and Gold Mining Company en New Union Goldfields, wat deur N. Rosenberg, S.A. en Bertha Solomon verteenwoordig is. Daarby is General Exploration (O.F.S.) Limited, deur I.L. Hurwitz, S. A en B. L.S. Franklin verteenwoordig, terwyl die dorpsraad van Odendaalsrus deur J. N. C. de Villiers en sekere private persone verteenwoordig is. Die prokureurs wat vir Odendaalsrus se dorpsraad opgetree het, was verbonde aan die firma Hauptfleisch en De Bruine. P. J. A. de Bruine het later, na die stigting van Welkom, die dorp se eerste regsadviseur geword. Hy het nog later dié dorp se openbare skakelbeampte geword.⁸ De Villiers wat namens Odendaalsrus opgetree het, het later regter geword, terwyl hy ook in sy hoedanigheid as regter die eerste sitting van die Rondgaande Hof op Welkom, waargeneem het.⁹

In 1937 was R. Borchers die hoofgeoloog en bestuurder van 'n boorprogram en met verloop van

---

6

Argiefstuk, W B, 21 *Golden Years*, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968;
Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaatse Goudveld*, p. 20. Die Dorpsraad het 'n baie belangrike funksie in die ontwikkeling van Welkom verrig. Dit was 'n liggaam wat deur die Parlement gestig is om regeringswerksaamhede te koördineer sonder om inbreuk op die magte daarvan te maak en om ongeoorloofde dorps- en mynbou-ontwikkeling uit te skakel.

⁷ Ibid; E. S. A. Antrobus (eds.): "Witwatersrand Gold - 100 Years: A review of the discovery and development of the Witwatersrand Goldfields as seen from the geological viewpoint", *Geological Society of South Africa*, (Johannesburg, 1986), pp. 246-247; J. I. Cronje, *Onderhoud*, 17. 3. 1996; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; De Jong, *Onderhoud*, 18. 3. 1996.

⁸ R. Bennets and A. Marais, *Welkom City of the Future* (Johannesburg, Thompson Publications, 1983), p.14; Antrobus, "Witwatersrand Gold - 100 Years ...", pp. 246-247.

⁹ Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaatse Goudveld*, p. 22; Weeber *Onderhoud* 31. 3. 1996

tyd het Uitsigkamp ontstaan uit tydelike wonings, wat rondom die boorgat U.I. opgerig is. Welkom het mettertyd op plase en gedeeltes van plase in die omgewing van Uitsigkamp tot stand gekom. Afgesien van die geleidelike ontplooiing van Welkom was daar diegene wat vir en teen Welkom se stigting was. Dit bly ook 'n ope vraag waarom daar eers 'n diskoers op regsgebied oor die legitimiteit van Welkom se moontlike stigting was. In getuienis wat voor die Dorpsraad afgelê is, het interessante feite na vore gekom oor die planne en vordering van goudmynmaatskappye in die goudstreek. In dié verband het S.A. Township Mining and Finance Corporation (filiaal maatskappy van Anglo) verduidelik dat 'n myn op St. Helena, suidwes van Welkom, gestig is. Die feit is aangevoer dat ongeveer tien skagte suidwes van die voorgestelde dorp in die vooruitsig gestel is, sowel as die stigting van ten minste vyf myne suid van Odendaalsrus en rondom Welkom, wat hoofsaaklik deur Anglo beheer sou word. Dié mynbou-ontwikkelingsprogram was in 'n gevorderde beplanningstadium wat as goeie rede vir die stigting van die dorp, Welkom, aangevoer is.¹⁰

Adv De Villiers het in sy pleitstukke namens die munisipaliteit van Odendaalsrus aangevoer dat die aansoek om 'n dorpsgebied (Welkom) voorbarig is, omdat die mynboumaatskappye hulle werknemers tydelik kon huisves totdat 'n volledige streeksplan vir die Goudveld voltooi is.¹¹

Die saak wat die stigting van Welkom verder verstewig het, was dat dit selde die geval is dat 'n voornemende dorp op ongeveer vier duisend morg aangelê sou word, met oppervlakte en mineraleregte onder verenigde beheer. Dit was egter nie die geval met Odendaalsrus nie, want die munisipaliteit het toegelaat dat hierdie regte geskei word.

Dit het die saak vir verdere dorpsbeplanning en veral vir uitbreiding en ontwikkeling bemoeilik.¹² Daarbenewens het H.J. Weeber van Odendaalsrus daarop gewys dat groot sake-ondernemings enorme bedrae geld in Odendaalsrus se grond belê het.

Hy het gewys op die kundigheid van die dorp deurdat die munisipale bestuur al jare lank in Odendaalsrus bestaan en dat die omgewing van Odendaalsrus, na verwagting as Landdrostdistrik, verklaar sou word.

---

¹⁰ P. J. van der Vyver, *Die Onstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus* (Onvoltooide en ongepubliseerde manuskrip) s.a., n. p.; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; Cronje, *Onderhoud*, 17. 3. 1996; M. Sacks, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; A.P. Cartwright, *The Gold Miners*, p. 307. Die afkorting "U.I." dui op nommer 1 boorgat van Uitsigkamp, en die betrokke kamp is deur African and European Investment Company vir geoloë en boormanne in 1942 opgerig. Hierdie kamp het dus die Welkom myngebied ingesluit.

¹¹ Van der Vyver, *Die Onstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*, n.p.; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3.1996.

¹² Ibid; H. Oppenheimer, "The Orange Free State Goldfields", *The South African Journal of Economics*, vol. 18, no. 2, June, 1950, p. 153; Van Zyl, *Onderhoud*, 18. 3. 1996.

Hy het ook melding daarvan gemaak dat dorpsbeplanning in oorleg met New Nigel Gold Mining Co., “... vir ‘n breed opgesette plan vir die dorp wat 8 000 tot 10 000 erwe behels” in die vooruitsig gestel is.¹³ Al wat die dorpsuitbreiding toe vertraag het, was die onsekerheid van mynbou-eksplorasies op die dorpsgrond.¹⁴

F. J. Bowling wat die dorpsbeplanner van New Nigel Gold Mining Company was, was ook van mening dat die voornemende totstandkoming van Welkom, op ‘n tydstip gekom het toe omvangryke streeksbeplanning vir die Goudveld, alreeds ‘n voldonge feit was. Hy het egter geredeneer dat indien Welkom gestig sou word, sou dit beteken dat streeksbeplanning later by plaaslike ontwikkelingsprogramme moes inpas.¹⁵ Hy het ook geglo dat tydelike woonbuurtes geskep moes word, totdat behoorlike streeksbeplanning geïmplementeer kon word. Die opvatting was dat die onmiddellike gebied rondom Odendaalsrus ideaal vir dorpsaanleg sou gewees het. Hierdie opvatting is gerugsteun deur die inskakeling van ‘n nuwe dorp by ‘n alreeds bestaande munisipaliteit, wat oor die nodige ervaring en kundigheid beskik het. ‘n Mynboumaatskappy soos New Union Goldfields, het mynbou-ontginningsbelange in die onmiddellike omgewing van Odendaalsrus gehad en Rosenberg, wat namens dié maatskappy opgetree het, het aanbeveel dat die Dorperaad (Townships Board) die aansoek vir die stigting van Welkom uitstel, totdat die beplanningskommissie sy taak vir behoorlike streeksbeplanning voltooi het.¹⁶ Adv. Rosenberg het verder aangevoer dat dit nie die regering se beleid is om op ‘n deelbasis te beplan nie, want die aansoek om ‘n voornemende dorp word vir die toekoms beplan en aangelê, sodat die onmiddellike behoefte nie ter sake is nie. Die feit dat geen dorp binne 20 myl van ‘n bestaande dorp gestig mag word nie, het as reël ook vir Welkom se moontlike stigting gegeld. Dit was op grond van dié wetlike beginsel dat mense groot bedrae geld in erwe in Odendaalsrus belê het.¹⁷

Adv. Hurwitz het op sy beurt gewys op die gevaar van willekeurige totstandkoming van dorpe waar daar blyke van behoefte daarvoor was. Hy het ook op die moontlike stigting van Blaauwdrift as ‘n dorp gewys wat ongeveer agtien myl van Odendaalsrus geleë is. Die werklikheid daarvan sou

---

¹³ Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*, n.p.; Cronje, *Onderhoud*, 17. 3. 1996; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; M. W. de Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1996.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Ibid; De Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; L. Whittle, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; Van Zyl, *Onderhoud*, 18. 3. 1996; Sacks, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; De Jong, *Onderhoud*, 18. 3. 1996.

¹⁶ Ibid; Weeber, *Onderhoud*, 11.3.1996; Van Zyl, *Onderhoud*, 18. 3. 1996; Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 22.

¹⁷ Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*; H. Steyger, *Onderhoud*, 11. 3. 1996.

beteken dat Odendaalsrus, Welkom en Blaauwdrif elkeen groot swart woonbuurte sou hê.¹⁸ Adv. De Villiers het teen oorhaastige optrede vir die stigting van Welkom gewaarsku. Desnieteenstaande het lede van die Dorpsraad aangevoer dat alle beweegredes vir en teen die aansoek vir die stig van Welkom oorweeg behoort te word.¹⁹

S. Waterson, die Minister van Ekonomiese Sake, het verklaar dat die regering kennis geneem het van die omvangryke uitbreiding wat in die Oranje-Vrystaat sou plaasvind. Nietemin het hy daarop gewys dat die ontwikkeling in die Goudveld volgens 'n goedbeplande-ontwerp moes geskied. Hy het na aanleiding van mynbou-ontginningsaktiwiteite 'n projeksie van nege tot dertien floterings (oprigting) van myne in die vooruitsig gestel en op die reuse onderneming daarvan gewys.²⁰ Hy het verder die versekering gegee dat die regering alreeds aandag aan die ontwikkeling van die gebied gegee het, sodat die ontwikkeling volgens doelmatige streeksbeplanning sou plaasvind. Gevolglik sou dit nie wees soos die Witwatersrand waar die ontwikkeling doelloos en planloos was nie.²¹

In weerwil van al die pleidooie en teenargumente is Welkom as dorp gestig. Albei partye het met goeie argumente voor die dag gekom, maar die argument wat moontlik die swaarste opgeweeg het, was die van Abram Fischer toe hy gepleit het vir geskikte behuising vir die mynbouwerknemers, wat in daardie stadium nie behoorlike behuising gehad het nie.²²

Die klaarblyklike rede waarom sy argument van deurslaggewende belang was, was die feit dat die Dorpsraad nie lank hierna nie die aanbevelings aan die Uitvoerende Komitee van die Provinsie bekend gemaak het, wat oor Welkom se amptelike stigting gehandel het. Die brief van die Provinsiale Sekretaris van 15 April 1947 aan die S. A. Township Mining and Finance Corporation het oor die Provinsiale Raad se opdrag aan die Administrateur om Welkom se stigting te bekragtig, gehandel.²³ Hierdie brief wat 15 April 1947 gedateer is, was Welkom se geboortesertifikaat, want die dorp is op dié betrokke datum gestig.

---

¹⁸ Ibid; De Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996.

¹⁹ Ibid; Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 22.

²⁰ Ibid.

²¹ Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*; Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p.22.

²² "The Birth of a Town: Development and growth of Welkom", *The South African Mining and Engineering Journal*, vol. 60, no. 1, May 1949, p. 299; Supplement to *Vista*, May 1988.

²³ "Welkom: Die Goudstad": *IMIESA*, vol. no. 10 (9), September 1985, p. 424; T. S. du Plessis, "Establishment of Welkom", *The South African Municipal Magazine*, vol. 41, no. 499, March, 1959, pp. 19 - 20; *Die Volksblad*, 13 Februarie 1968.

Nadat Welkom se stigting as dorp goedgekeur is, het ander dorpe soos Blaauwdrift, Riebeeckstad, Allanridge, Hennenman en Virginia gevolg.²⁴ Dit het Odendaalsrus se kanse om die ekonomiese kern van die Goudveld te word belemmer, want dié dorpe sou voortaan as ekonomiese eenhede deur eie onafhanklike infrastrukture al hoe minder op mekaar aangewese wees.

Dit bly 'n belangrike vraag waarom Odendaalsrus nie die ekonomiese kern van die Goudveld geword het nie, veral as die ontdekking van goud in die onmiddellike omgewing van die dorp met 'n gevestigde infrastruktuur in aanmerking geneem word. Daarbenewens het die goudvonds in 1946 op die plaas Geduld naby Odendaalsrus alle twyfel oor die ekonomies-ontginbare goud waaroor die gebied beskik, finaal uit die weggeruim. Hiervolgens is die proses van goudontginning met alle erns in die Goudveld aan die gang gesit. Die aanvanklike mynbou-ontwikkeling kon 'n reuse effek op Odendaalsrus se sosio-ekonomiese ontwikkeling en uitbreiding gehad het. Odendaalsrus kon die ekonomiese kern in die Goudveld gewees het, maar in plaas daarvan is Welkom gestig. Hierdie vrae en ander soos die redes vir die ontstaan van Welkom, word onder die eersvolgende opskrif behandel.

1.2 REDES VIR WELKOM SE ONTSTAAN

Odendaalsrus het die voorkoms van 'n plaasgemeenskap en kon moontlik die moderne Welkom van die Goudveld geword het, as dit nie was vir die agterdog waarmee die nuwe mynboubelange bejeën is nie. Die belanghebbende boeregemeenskap was ook agterdogtig teenoor Oppenheimer, veral toe hy belangstelling in die ontwikkeling van Odendaalsrus as dorp begin toon het. Oppenheimer het toe voor allerhande struikelblokke te staan gekom, terwyl die saak verder vererger is toe die Stadsraad van Odendaalsrus sommige van die dorpsgrond aan spekulante verkoop het. Daarby moet die hardkoppigheid van die ouer garde volgens Joel Mervis nie uitgesluit word nie, want "... the intransigence of some of the old-timers, plus the activities of the new fly-by-night land speculators",²⁵ het ook die saak vererger. Dit het 'n negatiewe beeld vir Oppenheimer geskep, want hy het van sy plan afgesien om van Odendaalsrus die metropolis van die Goudveld te maak.²⁶ Oppenheimer het ook om ander redes van die dorp afgesien, soos die afstand tussen die woon- en werkplek van die werknemers. Dit sou nie alleen meer ekonomies wees om die woon- en werkplek so na aan mekaar as moontlik te hê nie, maar baie tyd sou ook daardeur gespaar word. Die nuwe dorp sou in die middel van die ses myne geleë wees wat 'n ideale ligging tussen die woon- en werkplek van die werknemers sou wees.²⁷

Daar was ook probleme met die uitbreiding van Odendaalsrus, want die dorp is geleë op die plaas Kalkkuil wat ongeveer 2 400 morg groot is. Daarvan was sowat 50 morg bebou. Daarbenewens is

---

²⁴ Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*.

²⁵ *The Forum*, January 1955, vol. 5, no. 10, p. 4.

²⁶ Ibid.

²⁷ Joubert, " 'n Geografiese Analise van die stedelike gebied Welkom", p. 4.

in Maart 1942 'n prospekterkontrak, sowel as 'n opsie om 1 600 morg van die dorpsgrond wat te koop was, aan die firma Roberts en Nielsen toegeken. Laasgenoemde het die mineraleregte en die oppervlakteregte aan twee verskillende maatskappye verkoop wat tot Odendaalsrus se probleme van dorpsuitbreiding bygedra het. Derhalwe was nuwe uitbreiding noodsaaklik, maar weens dié toegestane opsies het die Stadsraad van Odendaalsrus geen grond meer gehad om enige uitbreiding moontlik te maak nie. Dit het Odendaalsrus se kanse vir dorpsuitbreiding en ontwikkeling gefnuik, sodat 'n nuwe dorp as alternatief akkommodasiegeriewe aan groot getalle werknemers kon voorsien.²⁸

Oppenheimer het hom toe gewend tot die kaal vlaktes waar Welkom vandag geleë is, om sy droomdorp daar tot stand te bring. Odendaalsrus se stagnasie kan dus aan verbeurde kanse toegeskryf word, terwyl dit die ekonomiese reus van die Goudveld kon gewees het.

Nadat Oppenheimer lank en noukeurig na Odendaalsrus gekyk het, het hy besluit om planne vir 'n nuwe dorp te ontwerp: 'n dorp wat vir die stig van ten minste vyf myne voorsiening sou maak. Hierteenoor was daar ook die gebied waarin St. Helenamyn geleë is. Dit het aan Western Holdings en President Brandmyne in die onmiddellike gebied van Welkom gegrens. Hiervolgens is sowat ses myne in die omgewing van Welkom geleë. In totaal sou ongeveer ses myne suidoos van Odendaalsrus met 'n beraamde bevolking van ongeveer 30, 000 blankes en 'n groter aantal Swartes, gestig word. Oppenheimer het dus in die lig van praktiese implikasies besef, dat dit onprakties vir die mynwerkers

sou wees om heen en weer tussen Odendaalsrus en die voornemende myne wat in elk geval ongeveer sewe myl vanaf dié betrokke myne geleë sou wees, te reis.²⁹

Na ernstige oorweging het dorpsbeplanners besef dat die suidelike gedeelte van die plaas, Welkom,

---

²⁸ Ibid; D. J. Viljoen, "'n Beplanningstudie van Welkom" (Ongep. M.Sc. - Verhandeling, Universiteit Pretoria, 1963), p. 10; "Odendaalsrus line opened: Rail link with Free State Gold Field", *The South African Mining and Engineering Journal*, 12 June 1948, p. 425.

²⁹ A. P. Cartwright, *The Gold Miners* (Cape Town, Purnell & Sons, s.a.), p. 307; S. du Plessis, "Establishment of Welkom", *In The South African Municipal Magazine*, March 1959, p. 11; H. Oppenheimer, "Birth of a Modern Mining Town", *A Collection of Press Periodicals Cuttings, 1948 - 1952*; Oppenheimer, "The Orange Free State Gold Fields", *The South African Journal of Economics*, vol. 18, no. 2, June 1950, p. 153.

die geskikste vir dorpsaanleg sou wees. Die toekomstige dorpsaanleg op die suidelike gedeelte van die plaas sou dus die naaste aan die betrokke myne geleë wees. Oppenheimer het na aanleiding van dié strategiese dorpsbeplanningsaanleg, ‘n gedetailleerde plan aan Orange Free State Townships Board (Dorpsraad van die Oranje-Vrystaat) voorgelê. Dit was ‘n volledige plan, want dit het al die eienskappe van ‘n dorp soos sakesentrums en selfs ‘n lughawe ingesluit. Die dorp sou na die plaas Welkom vernoem word.³⁰

Hiervolgens wil dit blyk dat die oorweging van Welkom se totstandkoming regstreeks met produktiewe mynbou-ontginning verband hou, sodat die effektiewe aanwending van mannekrag oor korter afstande moontlik gemaak kon word. Hierdeur sou dit die stresfaktor van lang afstande se reis tussen die werk- en woonplek uitskakel.

‘n Ander belangrike rede vir die oorweging van Welkom se stigting moet aan die minimale of bykans geen uitbreidingsmoontlikhede van Odendaalsrus soos opsies op minerale -en oppervlakteregte toegeskryf word. Daarbenewens het die Stadsraad van Odendaalsrus alreeds in 1936 erwe op ‘n openbare veiling verkoop toe die pryse van £5 tot £13 per erf gewissel het. Mettertyd het die waarde per erf gestyg, want in 1938 is dit teen £50 per erf verkoop as gevolg van gerugte van goud wat in die gebied versprei is. Gevolglik het die toekoms van Odendaalsrus begin rooskleurig lyk, want A.P. Hauptfleisch, die enigste prokureur op die dorp het ‘n taamlike bedrywige tyd met die opstel van opsie-kontrakte gehad.³¹

Met die ontdekking van die ryk goudrif ten suide van Odendaalsrus het die waarde van eiendomme met rasse skrede toegeneem en alle beskikbare erwe het ‘n skaars item geword. Die ontdekking van ‘n ryk goudvonds het uitbreiding genoodsaak, maar weens die opsieregte wat aan verskillende mynboumaatskappe behoort het, het die Stadsraad van Odendaalsrus voor die probleem van beskikbare grond te staan gekom. Gevolglik het dit dorpsuitbreiding gekniehalter. Dit het Odendaalsrus se uitbreiding om in ‘n groot welvarende dorp te ontwikkel, ge-inhibeer.³²

Dit was van die uiterste belang dat Welkom se stigting so gou moontlik goedgekeur moes word,

---

30

Cartwright, *The Goldminers*, pp. 307 - 308; *Argiefstuk*, W B Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968; Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*, n.p.

31 Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 5; Ongeklassifiseerde dokument van die Stadsraad van Odendaalsrus: Geskiedenis van Odendaalsrus, p. 7.

32 Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 5; Notule van die Stadsraad van Odendaalsrus, 6 Desember 1943; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1996; De Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; Steyger, *Onderhoud*, 17. 3. 1996.

want die suksesvolle ontwikkeling van myne het van ‘n nabyliggende dorp afgehang.³³ Derhalwe was S.A. Township Mining and Finance Corporation, gretig om die probleem van geskikte behuising vir die mynwerkers naby aan die onderskeie myne aan te pak, omdat die mynboubedryf se ontwikkeling -en produksieprogramme nadelig deur die vertraging van die Goudveld se ontwikkeling geraak sou word. ‘n Belangrike aspek van die Goudveld se ontwikkeling het die voorsiening van geskikte behuising behels. Die algemene opvatting was dat die voorsiening van geskikte behuising een van die moeilikste probleme was om op te los, aangesien groot getalle huisgesinne binne ‘n kort tydsbestek gehuisves moes word.³⁴

H. F. Oppenheimer glo dat die doel van Welkom se stigting was om ‘n groot dorp naby aan Anglo se myne soos President Brand, President Steyn, Western Holdings en Welkom Gold Mining Company te hê. Dit sou ook St. Helena Gold Mines Limited insluit³⁵ wat deur Union Corporation geadministreer is. ‘n Groter dorp soos Welkom sou deur behoorlike dorpsbeplanning oor uitbreidingsmoontlikhede beskik, om die funksionele taak van die mynboubedryfsektor te vergemaklik. ‘n Goed beplande dorp soos Welkom sou oor die nodige infrastruktuur van behuising, mediese dienste, ontspanningsgeriewe en aanverwante noodsaaklikhede beskik, wat onontbeerlik vir enige gemeenskapsverband is. Volgens Oppenheimer het sy vader, Ernest Oppenheimer op ‘n groter formaat van industrialisasie gehoop as wat in die negentigerjare die geval is, want deur die beplanning van Welkom, is veral in terme van uitleg en ruimte vir dié moontlikheid voorsiening gemaak.³⁶

Na aanleiding van al die voorafgaande redes is die dorp Welkom amptelik gestig. Dit was die

---

³³ *Forum*, vol. 5. no. 10, January 1955, p. 4.

³⁴ R. Bennets and A. Marais, *Welkom City of the Future* (Johannesburg, Thomson Publications SA, 1983), p. 14.

³⁵ H. F. Oppenheimer, *Onderhoud*, 8. 4. 1993; “Goudmyne in die Welkomse Gebied”, *Mynwese*, vol. 6. nr. 1, Maart 1955, pp.14-15; Viljoen, “ ‘n Beplanningstudie van Welkom”, p. 12; “The St. Helena Mine: Pictures of Free State Operations”, *The South African Mining and Engineering Journal*, vol. 57, no. 2, p. 749; “Odendaalsrus Line Opened: Rail Link With Free State Gold Field”, *The South African Mining Journal*, vol. 59, p. 425, p. 427; *The South African Journal of Economics*, vol. 18, no. 2, June 1950, p.153; Oppenheimer, “Birth of a Modern Mining Town”, *A Collection of Press Periodicals, Cuttings*, 1948-1952, n.p.; “The Birth of a Town: Development and Growth of Welkom”, *The South African Mining and Engineering Journal*, May 1949, vol. 60, no.1, p. 299.

³⁶ Oppenheimer, *Onderhoud*, 8 April 1993; *Mynwese*, “Goudmyne in die Welkomse Gebied”, vol. 6, nr. 1, Maart 1955, pp.14 - 15.

verwesenliking van ‘n ideaal van Ernest Oppenheimer.³⁷

1. 3 DIE ONTWIKKELING VAN PLAASLIKE BESTUUR

Na aanleiding van ‘n proklamasie in die Offisiële Koerant vir die Oranje-Vrystaat provinsie, Vrydag, 23 Julie 1948, is volgens Artikel 207 van die Plaaslike Bestuur Konsolidasie Ordonnansie, 1935 (no. 15 van 1935) bepaal, dat die Administrateur deur middel van ‘n proklamasie in die Amptelike Koerant, enige samelewing wat nie as ‘n munisipaliteit gekonstitueer is nie, aan bepalinge van Hoofstuk 17 van die bepaalde ordonnansie onderhewig kon stel. In effek het die Administrateur vanaf datum van afkondiging van hierdie proklamasie die grense soos dit volgens bylae bepaal is, die nodige goedkeuring vir plaaslike bestuur van Welkom gegee.³⁸

Die liggaam wat vir plaaslike bestuur sedert die stigting van Welkom verantwoordelik was, het as Welkom Township Company bekend gestaan,³⁹ maar in April 1953 het die Village Board of Management deur die sessieregte van Anglo aan laasgenoemde liggaam plaaslike bestuursmagte opgedra.⁴⁰ Die aanvanklike doel van Welkom Township Company was om Welkom as dorp te

---

³⁷ *Argiefstuk*: W B, *Welkom, Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*; *The South African Municipal Magazine*, vol. 41, no. 499, March 1959, p.19; *Welkom News*, June 1951; Van der Vyver, *Die Ontstaan en Ontwikkeling van Odendaalsrus*; Supplement to *Vista*, 31 May 1988.

³⁸ OVS 4/59. no./nr. 40. *O.V.S.- Offisiële Koerant - Official Gazette*, Julie-Desember/July-December 1948; “Die Verhaal van Welkom se Sukses”, *Die Mynwese*, die Transvaalse Kamer van Mynwese P. R. D. Reeks. 43, 1955, vol. 6, nr. 1, Maart 1955, p. 6; O.V.S. -Eeufesbylaag tot Die Vaderland, 13 Februarie 1954; Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 6; “Establishment of Welkom”, *South African Municipal Magazine*, vol. 41, no. 499 March 1959, p. 20; “Die Goudstad”, *IMIESA*, vol. 10, nr. 9, September 1985, p. 424; Anon., *Welkom, Hoofstad van die Oranje Vrystaat Goudveld*, p.87.

³⁹ “Welkom - Now And In The Future”, *Municipal Affairs*, vol. 18, no. 211, January 1953, p. 31.

⁴⁰ *Notule Munisipaliteit Welkom*, Januarie 1954 Junie 1954, p. 63; *Supplement to Vista*, 31 May 1988; *Argiefstuk*, W B, *Welkom 21 Golden Years, 14.2. 1947 - 29. 8. 1968*; “Establishment of Welkom”, *South African Municipal Magazine*, vol.41, no. 499, March 1959, p. 20; *IMIESA*, vol. 10, nr. 9, 424; “The Birth of a Town: Development and growth of Welkom”, *The South African Mining and Engineering Journal*, vol. 60, no. 1, May 1949, p. 299; Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 6; O.V.S. -Eeufesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954; *Mynwese*, “Goudmyne in die Welkomse Gebied”, vol. 6, no. 1, Maart 1955, p. 9.

ontwikkel met die modernste en beste stadsbeplanning denkbaar. Die oogmerk was dat Welkom oor behoorlike akkommodasiegeriewe en infrastruktuur moes beskik. Die voormelde bestuursliggaam het die vernaamste oogmerke met Welkom bereik, sodat die Village Board of Management, Welkom deur middel van 'n bestuursoorname op 'n meer selfstandige en onafhanklike wyse kon bestuur.⁴¹

Die oorskakeling van Welkom Township Company na die Village Board of Management het meegebring dat laasgenoemde 'n bedrag van £2, 234, 000 aan Welkom Township Company moes betaal. Hierdie geld was die presiese bedrag wat die betrokke bestuursliggaam aan sowel elektrisiteit en rioolstelselinstallasies bestee het. Afgesien hiervan het die Village Board of Management baie waardevolle grond en ander infrastrukture soos geteerde paaie sonder enige kostes ontvang, sowel as geldskenkings wat die totale bedrag op £450, 000 te staan gebring het en waarvan £59 000 as 'n geldskenking gegee is.⁴²

Die grond waarop Welkom geleë is, is deur Welkom Township Company, aangekoop. Die winste wat Welkom Township Company behaal het, het bestaan uit die verkoop van persele en die verskaffing

van noodsaaklike dienste.⁴³

Die dorp het geleidelik ontwikkel en die Administrateur het voordurend daarvan kennis geneem, sodat die goedkeuring vir die oorskakeling van Welkom Township Company na die Village Board of Management goed verloop het. Mettertyd het instansies soos die Afrikaanse Kamer van Koophandel in die plaaslike bestuur van Welkom begin belang gestel, terwyl die meeste lede op die bestuur van Welkom Township Company, by die myne betrokke was. Dikwels is hulle na ander

---

⁴¹ "Welkom - Now And In The Future", *Municipal Affairs*, vol.18, no. 211, January, 1953, p.31.

⁴²

Municipal Affairs, vol. 18, no. 209, January 1953, p. 31;; O.V.S. - Eeufeesbylaag tot *Die Vaderland* 13 Februarie 1954; E. Oppenheimer, *Welkom Progress: Annual Statement to holders, Anglo American Corporation of South Africa Limited*, 1954, p. 16; "Orange Free State Interests": AAC of South Africa, Limited, *Report of the Directors with Accounts for the year ended 31 December 1950*, p. 20. "The Free State's New Town", *The South African Engineer*, vol. 40, no. 372, May 1949, p.11.

⁴³

Joubert, " 'n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom", pp. 5-6; Weeber, 11. 3. 1996; De Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1996; H. Oppenheimer, "The Orange Free State Goldfields", *The South African Journal of Economics*, vol. 18, no. 2, June 1950, pp. 153-154; Oppenheimer, *A Collection of Press Periodicals, Cuttings*, 1948 - 1952.

myne verplaas om dan deur ander kandidate op die bestuur vervang te word. Soms het oorplasings so vinnig gebeur dat lede van hulle aanstellings in die koerante gelees het, nog voordat hulle amptelik in kennis gestel is. Met die groei en die ontwikkeling van die dorp het die nuwe bestuursliggaam meer verteenwoordigend van die gemeenskap geword. In 1954 het die nuwe plaaslike bestuursliggaam wat verteenwoordigend van die myne was, die handelswêreld en selfs ‘n Afrikaanssprekende predikant toegelaat om op die bestuur te dien.⁴⁴

By wyse van ‘n terugskou was dit waarskynlik die rede waarom Welkom Township Company deur die Village Board of Management vervang is, want met dié soort van plaaslike bestuur het die gemeenskap breë verteenwoordiging gehad. Derhalwe blyk dit ‘n belangrike voorvereiste vir enige gemeenskap se groei en ontwikkeling te wees.

Die Voorsitter van die Village Board of Management, het in sy jaarverslag van 31 Maart 1960, verklaar dat Welkom aan die einde van ‘n pionierstydperk gekom het. Hy het ook bygevoeg dat Welkom ‘n toestand van bestendigheid bereik het. Dit beteken nie dat die ontwikkeling en vooruitgang van die dorp stagnasie bereik het nie.⁴⁵

Volgens ‘n administrateursproklamasie no. 1 van 1961 in die O.V.S. Amptelike Koerant no.1 van 6 Januarie 1961, het die dorpsgebied van Welkom munisipale status ontvang.⁴⁶ Op 24 Maart 1961 is die groot gebeurtenis in die geskiedenis van die dorp deur ‘n feesviering gekenmerk. ‘n Banket is gehou en J. J. Fouche as voormalige Administrateur, J.W. du Plessis, toenmalige Administrateur, Harry Oppenheimer van Anglo en Colin Anderson van Union Corporation, het die geleentheid bygewoon. Die burgemeestersketting is by daardie geleentheid om die skouers van M.W. de Wet as die eerste burgermeester van Welkom gehang. Dit was ‘n baie waardevolle geskenk van die mynbestuurders wat die ses myne rondom Welkom verteenwoordig het. Die publiek het na die banket met ‘n optog van sierwaens hulle vreugde getoon, want Welkom het na ongeveer 14 jaar van groei en ontwikkeling die status van ‘n selfstandige dorp bereik.⁴⁷

1. 4 DIE BEPLANNING VAN WELKOM

Die beplanning van Welkom was uniek deurdadig dat die tradisionele vroeë ondervinding van ‘n vorige myndorp in die gebied ontbreek het, terwyl die myne in die Goudveld min of meer gelyktydig ontstaan het.

---

⁴⁴ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p.87.

⁴⁵ Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p.7; *Die Volksblad*, April 1960.

⁴⁶ *Ongeklassifiseerde Argieflêer*, Welkom Biblioteek; *The Friend*, 25 Maart 1961, Cronje, *Onderhoud*, 17. 3. 1996.

⁴⁷ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 91.

1. 4. 1 Die beplanning van die dorp

Die gebied het ook nie pondokke en krotbuurtes of enige lukraak ontwikkeling gehad, soos dit in die meeste myndorpe die geval is nie. Die dorp se ontstaan is voorafgegaan deur deeglike beplanning en nie een steen is sonder 'n plan gelê nie. Hierdie deeglike beplanning moet aan Ernest Oppenheimer se presiesheid toegeskryf word. Hy het die totstandkoming van Anglo se myne met dieselfde presiesheid en deeglikheid aangepak.⁴⁸ Oppenheimer het aan W. O. Backhouse, raadgewende stadsbeplanner van Johannesburg, opdrag gegee om 'n dorp te beplan wat in Suid-Afrika, sowel as in die wêreld 'n skitterende voorbeeld van unieke dorpsbeplanning sou wees.⁴⁹

“Om 'n hele nuwe dorp te beplan, is die een ding waarvoor elke dorpsbeplanner droom”, het Backhouse verklaar toe Welkom nog in die beplanningstadium was.⁵⁰ Hy het bygevoeg: “Die mense van Welkom het die fundamente van 'n stad wat op die mees moderne beginsels en idees beplan is. Hulle kan deur 'n bietjie individuele aandag aan hulle huise, hul tuine en hul parke te gee, baie doen om hul dorp 'n ware tuinstad te maak. Die basis van die plan is daar; dit hang van elke individu af om dié droom waar te maak.”⁵¹ Die inwoners het wel hul samewerking gegee, want hulle was deur die doeltreffende dorpsbeplanning gestimuleer. Dit het aan hulle behoorlike lewensruimte, geriewe en beter lewensgehalte verseker.⁵² Die beplanning van Welkom is destyds voorafgegaan deur die jongste metodes en tegnieke, wat in die buiteland sowel as in Suid-Afrika bestudeer is.⁵³

Oppenheimer het by die eerste sooi wat hy van nommer 2 skag van Welkom Mining Company, in Mei 1947 gespits het, verklaar: dat Anglo gretig is om met die provinsiale owerheid en die Regering oor streeksbeplanning vir die gebied saam te werk. Hy het ook verduidelik dat nie slegs Welkom deur die streeksbeplanning en behoorlike uitleg geraak is nie, maar dat die hele goudveldstreek daarby ingesluit is. Derhalwe moet die beste landboukundige resultate sover moontlik bereik word en gronderosie moet ten alle koste vermy word. In die beplanningsraamwerk moet voorsiening gemaak word vir nywerhede sowel as verbindingsweë in aansluiting met ander sentra in die land,

---

⁴⁸ *The Forum*, vol. 5, no. 10, p. 4.

⁴⁹ *Welkom, Hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p.10; *Welkom News*, June 1951; *Welkom News*, October 1961; PV 451 lêer 1/266/3/2 *Hertzog Versameling*; Antrobus, “Witwatersrand Gold - 100 Years: ...”, p. 247; *Welkom News*, March 1952.

⁵⁰ *Ibid*; *Welkom News*, June 1951.

⁵¹ *Ibid*.

⁵² *Ibid*.

⁵³ Joubert, “‘n Geografiese analise in die gebied Welkom”, p. 37; O. V. S. - Eeufesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954; *Welkom, Hoofstad van die Oranje-Vrystaat*, p. 10.

sodat ook ‘n hoë produksie van goedere vir die gebied moontlik sal wees. Verder sou dit aan ‘n voornemende groot inwonertal die sosiale gerief verskaf wat in die streek gevestig is.⁵⁴ Hy het bygevoeg: “It is our aim to have the best possible housing conditions for our European population, and to improve their amenities of life to the greatest extent economically possible.”⁵⁵ Dit is duidelik dat hy hier aan die sosiale welsyn van die inwoners van die dorp dink.

Backhouse wat verantwoordelik was vir die beplanning van Welkom, het in *Welkom News* in Junie 1951 verklaar dat met die aanvanklike beplanning van die dorp, ‘n keuse gemaak is tussen ‘n plan wat om die beplanners sou draai en ‘n praktiese plan om aan al die behoeftes van die inwoners te voldoen.⁵⁶ Daar is toe aan laasgenoemde plan uitvoering gegee.

In die ontwerp van die dorp is ‘n behoorlike studie en analise gemaak van dorpe en stede, nie slegs in Suid-Afrika nie, maar veral oorsee. Die voor- en nadele van dorpe en stede in Europa, sowel as in die Amerikas is teenoor mekaar opgeweeg. In die ondersoek oorsee is bevind dat die meeste stede beknop en kongestief voorgekom het. Daar is te veel geboue op te min grondruimte opgerig wat die natuurlike vloei van verkeer bemoeilik, terwyl parkering ‘n groot probleem is.

Daardeur kom die veiligheid van voetgangers in gedrang met bykans geen ruimte vir veilige winkelvensterkykers nie.⁵⁷

Die nywerhede is tussen winkels en woonhuise opgerig, terwyl die skoolkinders slegs van paaie gebruik kan maak. Dit veroorsaak dat die kinders slegs tussen die huis en die skool kan beweeg,⁵⁸ sonder om die gerief en veiligheid van parke of oop ruimtes te hê, waarin hulle kan stap of ry, om

---

⁵⁴ E. Oppenheimer, "First Welkom Shaft Begun: Important Free State Development", *The South African Mining and Engineering Journal*, 24 May 1947, pp. 379-380.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ *Welkom News*, June 1951.

⁵⁷

Ibid; *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 12; *Welkom News*, October 1961; Joubert, p. 37; "'n Dorpsbeplanner se Droom", *Welkom*, Die Sentraal O. V. S. Streeksreklame-Vereniging, en Die Skakeldiens Department van die Munisipaliteit, Welkom, s.a., p.10; Antrobus, "Witwatersrand Gold - 100 Years: ...", p. 247; O. V .S. -Eufeesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954.

⁵⁸ Ibid.

die skool of huis veilig te kan bereik.

Backhouse was van mening dat hoë geboue opgerig word en dit veroorsaak verkeersopeenhopings, omdat mense in die geboue heen en weer tussen woon- en werkplek beweeg. Hierdeur het dit samedromming van mense en verkeersprobleme tot gevolg, wat spanning en uitputting onder die inwoners van die betrokke voorstede, veroorsaak.⁵⁹

Derhalwe het dit nodig geblyk dat 'n dorp beplan moes word wat sover moontlik aan al die praktiese vereistes sou voldoen. In die beplanningsraamwerk moes genoeg ruimte vir bepaalde ondernemings van ekonomies generatiewe aard, geskep word. Die idee was dat die dorp van die grond af opgebou moes word en nie na willekeur ontwikkel het nie.⁶⁰

In die ontwerp van Welkom was daar heelwat fundamentele faktore en elkeen moes gelyktydig oorweeg word. Die kwessie van paaie het aandag geveg, want die mynwerkers sou vanaf hulle huise na die omliggende myne om die voornemende dorp moes reis; en verbindingsweë met ander dorpe het 'n integrale deel in die beplanningsnetwerk gevorm. Dit het ook voorsiening vir die onderskeie spoorlyne gemaak, terwyl parke en oop ruimtes, woongebiede, die vasstelling van 'n swart woonbuurt en rioolgeriewe ook in die beplanningsraamwerk ingesluit is.⁶¹

Backhouse het geglo dat die ongerief van verspreide regeringskantore-, plaaslike owerheids- en kommersiële kantore in die dorp deur 'n gemeenskaplike Burgersentrum vervang kon word. Hy was van mening dat die voornemende uitleg, die ontwerp en ontwikkeling van die Burgersentrum met internasionale lande moes vergelyk,⁶² omdat so 'n projek duur en eenmalig is.

Derhalwe is die groot Sakesentrum tussen twee strate geleë in die patroon van 'n hoefyster wat ongeveer 140 voet breed is. Die straat aan die binnekant is as Mooistraat bekend en dit omsluit 'n park van 14 akker, wat verskeie vertoonwinkels aan die buitekant het. Om 'n veilige deurgang vir voetgangers te verseker, sou geen swaar voertuie in die gebied toegelaat word nie, alhoewel

---

⁵⁹ *Welkom News*, June 1951; Backhouse, "Welkom a Town Planned to Serve the New Gold Mines", *Lantern*, August 1952, pp. 81-82; *Welkom News*, March 1952; *Welkom News*, October 1961; Anon., *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 11.

⁶⁰ *Welkom News*, June 1951; O.V.S. -Eeupeesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954; *The South African Engineer*, vol. 40, no. 372, May 1949, p. 9; "Welkom unique in scope of its planning", H.F. *Oppenheimer Collection* 1953-1955.

⁶¹ *Welkom News*, June 1951, *Rand Daily Mail*, 14. 11. 1950.

⁶² *Ibid.*

geskikte parkeergeriewe deel van die beplanningsopset gevorm het.⁶³

Die straat aan die buitekant van die hoefyster is Bokstraat en dit is beplan om voorsiening vir swaar voertuie na die Sakesentrum te maak. In die middel van 'n blok winkels is daar laai- en aflaaioneringsgeriewe wat ongeveer 50 voet wyd is. Die laai en aflaai van goedere vind op die persele van die winkels aan die agterkant plaas. Geen winkel is toegelaat om aan die voorkant laai- en aflaaioneringsgeriewe te hê nie.⁶⁴

Volgens Backhouse is die voorstedelike woongebiede van Welkom so beplan sodat elke voorstad met vinnige en veilige strate omring is, terwyl die interne patroon van ontwikkelende strate in die voorstedelike gebiede so ontwerp is om alle onnodige verkeer uit te skakel. In die middel van elke voorstedelike gebied is meestal parke beplan waar voorsiening vir skole, kleuterskole, speelgronde, tennisbane en rolbalbane gemaak is.⁶⁵

Heelwat moeite is ook gedoen met die beplanning van woonerwe, omdat noordliggende huise gewoonlik meer son kry en geriefliker is om in te woon, alhoewel baie van die erwe eerder noord of suid geleë is. Die woonhuise op suidliggende erwe is so gebou om nie van die son in die noordelike rigting uitgesluit te wees nie. Backhouse het geglo dat die mynwerkers na 'n vermoeiende dagtaak, nie nog met die tuine van hulle wonings opgesaal wou wees nie. Daarom het hy slegs een vyfde van 'n akker vir sommige voorstedelike woongebiede beplan. In die beplanning is ook klein winkelsentrums in ag geneem sodat slegs 'n klein aantal woonhuise ongeveer driekwart myl van die winkels geleë is.⁶⁶

Na aanleiding van dié sorgsame beplanning en uitleg is die gemak en gerief van die inwoners in die voorstedelike gebiede deeglik in oorweging geneem.

1. 4. 2 Funksionele gebiede

“Die benaming ‘funksionele areas’ word gegee aan die verskillende gebiede, binne die stedelike grense waar die grondgebruik eenders is.”⁶⁷ Volgens R.E. Dickinson moet daar duidelik tussen

---

⁶³ “Establishment of Welkom”, *South African Municipal Magazine*, vol. 41, no. 499, March 1959, p. 19.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ *Welkom News*, June 1951.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Joubert, “‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 36.

natuurlike en beplande gebiede onderskei word.

Die natuurlike areas van 'n dorp ontstaan gewoonlik deur die prosesse van uitbreiding en ontwikkeling wat met die dorp se natuurlike groei verband hou. Op dié wyse word die dorp se grondgebruik deur sy plaaslike behoefte bepaal. Dit bring gewoonlik mee dat 'n dorp se plaaslike belangstrukture soos skole, kerke, winkelsentrums op 'n onbeplande en op 'n ongekoördineerde wyse opgerig word. Daarenteen werk sorgvuldige beheerde en gemoniteerde stedelike beplanning die effek van funksionaliteit en sinvolle doelmatigheid in die hand, wat allerlei praktiese probleme soos byna onleefbare digtheidsbewoningsnood, uitskakel. Sorgvuldige en deurdagte stedelike beplanning impliseer dat elke stukkie beskikbare grond vir doelmatige benutting in ag geneem behoort te word.⁶⁸

Welkom is dus 'n voorbeeld van deeglike beplanning wat vooraf vir eie unieke doelmatige aanwending beplan is, sodat verskillende stedelike funksies in duidelike afgebakende gebiede gegroepeer is.⁶⁹ 'The town of Welkom...has been designed to incorporate, as far as possible, the best features of modern town-planning practice.'⁷⁰

Lt. Kol. H. P. L. Cart de Lafontaine, 'n voormalige president van die Town Planning Institute, London, het na 'n besoek aan Welkom in die vroeë vyftigerjare beweer: "Alhoewel die beplanning van Welkom sommige eienskappe bevat wat in ooreenstemming met moderne idees in Europa is, glo hy nie dat dit al in Suid-Afrika, 'n algemene praktyk is nie."⁷¹

Die beplanning van woonbuurt-eenhede het beteken dat skole, winkels en gemeenskapsentra veilig bereik kan word, sonder dat besige oorgange van hoofverkeersweë gebruik word.⁷² Die aanlê van bome en tuine tot teenaan die oop landskap was 'n verdere kenmerk van goeie beplanning. Dit omvat ook die geskikte voorsiening vir kommersiële areas met doeltreffende parkeergeriewe waar goedere sonder belemmering van die verkeersvloei op en af gelaai kan word. Hy het ook te kenne gegee dat daar baie moderne idees toegepas is, wat tot die gerief en aangenaamheid van Welkom

---

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Ibid; O. V. S. -Eeufesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954; Welkom News, June 1951; *Ongeklassifiseerde Argieflêer : Welkom-biblioteek*; Backhouse, "Welkom a Town Planned to Serve the New Gold Mines", *Lantern*, August 1952, p. 72; *Welkom News*, March 1952.

⁷¹

Joubert, "'n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom", pp. 36-37.

⁷² Ibid., pp. 37-38.

kan bydra.⁷³

Desnieteenstaande was mynboubedryfontginning ‘n belangrike faktor gedurende die oorweging vir die onderskeie woonbuurtes se totstandkoming. Die afstand tussen woon en werkplek was ‘n belangrike faktor vir die bepaling van woongebiede, omdat dit sinvol is om ekonomiese vloeibaarheid deur kort afstande te vergemaklik.⁷⁴ Dit skakel nie alleen ekonomiese probleme uit nie, maar veral die vermorsing van tyd van onnodige reiskostes en spanning, wat deur langafstande na die werkplek meegebring word.

Die funksionele beplanning van Welkom het ook vir die skepping van Thabong, die naby liggende swart dorp, voorsiening gemaak.⁷⁵ Die rede hiervoor was om die potensiële arbeidsmag op ‘n koste-effektiewe wyse so na as moontlik aan die werkplek te vestig. Hierdeur sou die ongerief van tyd en onkoste om by die woon- en werksplek aan te kom, uitskakel word.

1. 4. 3 Thabong

Met die ontstaan van Welkom was dit duidelik dat ‘n swart woonbuurt gestig moes word, want die meeste Swartes het geen akkommodasie gehad nie. Hulle het gewoonweg op die Goudveld plakkerskampe opgerig, veral die mynwerkers met families wat hulle na die Goudveld gevolg het. Ondanks die probleem van akkommodasie het die meeste swart mynwerkers in mynkampons gewoon. Om plakkerskampe in die Goudveld uit te skakel, het samesprekings in Kroonstad tussen die verteenwoordigers van die mynbounywerhede, die Welkom Township Company, en die regering plaasgevind. Hierdie samesprekings het tot die stigting van die Departement van Bantoesake aanleiding gegee.⁷⁶

Die voorgestelde planne vir die stig van Thabong is op 28 Maart 1950 by ‘n vergadering van die Welkom Township Company, goedgekeur.⁷⁷ In dieselfde jaar is skriftelike goedkeuring vir Thabong

---

⁷³ Ibid., p. 38; Backhouse, “Welkom a Town Planned to serve the New Gold Mines”, *Lantern*, August 1952, p. 72.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ *Welkom News*, March 1952; “Wold’s Newest, Maybe Greatest, Goldfields”, *Travel in Africa*, vol. 4, July 1952, p. 39.

⁷⁶ *Department of Bantu Affairs*, “The Story of the Place of Joy”, *Report*, July 1985, p. 2; *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*; *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat*, p. 137.

⁷⁷ *Stadsraadsnotule van Welkom*, 22 November 1950, p. 34.

se stigting gegee. Die plaas het aan Anglo American Corporation behoort.⁷⁸ Op 2 Januarie 1951 het P.R. Smit die eerste Direkteur van die Department van Bantoesake van Welkom geword. Die department moes onmiddelik aandag aan sake soos instromingsbeheer, die toepassing van bepaalde wette en aangeleenthede soos arbeidsvraagstukke, die voorsiening van behuising en noodsaaklike dienste, die vervaardiging en verspreiding van Bantoebier, gee. Dit het ook die verspreiding van alkohol ingesluit.⁷⁹

Die taak van die direkteur was nie maklik nie, veral nie onder omstandighede waar 'n groot aantal huise, so gou doenlik in die heersende behuisingsnood voorsien moes word nie. Daar was ook geen kantore of kantoorryimte vir die personeel van die department beskikbaar nie. Die direkteur het 'n tydelike kantoor in die Riebeeckgebou gebruik en in Mei 1951 het hy in die eerste voltooide huis in Thabong, ingetrek. Die personeel van die department is in Junie aangestel en in September 1951, is die registrasie van dienskontrakte van die Bantoesakekommissaris van Odendaalsrus na Welkom, oorgedra.⁸⁰

Sedert die begin van die departement se stigting is dit in onderafdelings ingedeel om aandag aan die verskillende sake te gee. Die onderskeie afdelings van die departement was met sake soos arbeidsaangeleenthede, drankverskaffing sowel as enige bestuursaspek vir die behoorlike funksionering van die dorp gemoeid.⁸¹

Die beplanning van Thabong het voorsiening gemaak vir huisvesting van swart werkers, om verskillende soorte werk van huishoudelike, besigheids-en industriële aard in Welkom te verrig. Die oogmerk was dat Thabong selfonderhoudend moet wees en dat dit binne die jurisdiksie van die plaaslike owerheid van Welkom sou val.⁸² In die beplanning van die swart woonbuurt is beoog om sowat 30 000 tot 40 000 Swartes op woonerwe, met 'n minimum grootte van 40 voet by 70 voet in losstaande enkelverdieping-wonings te huisves. Dit wil sê, 'n behuisingsdigtheid wat veel laer as

---

⁷⁸ Department of Bantu Affairs, "Thabong Structure Plan", *Report*, June 1987, p. 15.

⁷⁹ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

⁸² *Lantern*, August 1952, p. 83; *South African Journal of Economics*, vol. 18, no. 2, June 1950, p. 155; "World's Newest, Maybe Greatest, Goldfields", *Travel in Africa*, vol. 4, July 1952, p. 39.

die normale opset in Europa en Amerika sou wees.⁸³

Die inwoners van Thabong het in 1951 onmiddellik na die voltooiing van die eerste huise ingetrek. In sover dit akkommodasiegeriewe betref, is huisvesting op 'n ongetroude en gesinsbasis voorsien. Die huise is vir gesinne beskikbaar gestel terwyl die ongetroude mans in hostelle gehuisves is.⁸⁴

Die eerste Bantoe Adviesraad van Thabong is in 1951 ingestel. Die raad het bestaan uit R. J. Ngake, E. M. Mokatsane, J. Mokoena, E. Mashele en E. Mabandla, terwyl O.R. Smit die bestuurder was.⁸⁵ Hierdie raad het die Departement van Bantoesake op hoogte van bestuursaangeleenthede vir die betrokke swart woonbuurt gehou.

M. C. de Wet Nel, Minister van Bantoe Administrasie, het in Desember 1958 met die amptelike opening van Thabong, die hoop uitgespreek dat die swart woonbuurt 'n simbool geword het waar onmenslike en demoraliserende toestande, nie meer 'n bestaande faktor is nie. Om beskostigbare huisvesting moontlik te maak was die huishuur in die laat vyftigerjare R6 per maand vir 'n vierslaapkamer huis, wat noodsaaklikhede soos water, sanitasie en vullisverwydering ingesluit het.⁸⁶

Welkom het op 15 Oktober 1963, 'n belangrike mylpaal behaal toe die dorp die eerste Munisipaliteit in die land geword het, wat 'n volwaardige Stedelike Bantoe raad gestig het. Die funksie van die Bantoe raad was om na die sosiaal-maatskaplike belange van die swart woonbuurt om te sien. Derhalwe het die raad met die Departement Bantoesake oor die sosiaal-maatskaplike lewe van die Swartes in die Woonbuurt gekoördineer. Daarenteen het die raad elke maand in 'n goed-toegeruste raadsaal in die swart woonbuurt oor sake rakende die swart woonbuurt vergader. Die eerste voorsitter was James Ngake, 'n plaaslike sakeman, wat ook op die Adviesraad sitter gehad het. Ngake het ook in dié tyd as die nie-amptelike burgemeester van Thabong bekend gestaan.⁸⁷

Daar is ook baie ander dienste wat aan Thabong voorsien is soos geteerde strate, terwyl 'n groot moderne polisiestasie ook daar gebou is. Hierdie polisiestasie is in 1965 gebou en dit bevat woonkwartiere vir Swart konstabels. In die swart woonbuurt is ook voorsiening vir 'n kleuterskool

---

⁸³ Ibid; "Die Verhaal van Welkom se Sukses", *Mynwese*, vol. 6, nr. 1, Maart 1955, p. 6. *Welkom News*, March 1952.

⁸⁴ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*

⁸⁵ Department of Bantu Affairs, "Thabong Structure Plan", *Report*, June 1987, pp. 15-16.

⁸⁶ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

⁸⁷ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, pp. 143-144; Department of Bantu Affairs, "Thabong Structure Plan", *Report*, June 1987, p. 16.

gemaak wat in 1962 teen 'n koste van R60 000 gebou is. In daardie tyd kon dit sowat 300 kinders teen 'n koste van R2 per maand toelaat. Dit het ruim speelgronde met die nodige speeltoerusting wat 'n aangename en ontspanne atmosfeer vir die kinders skep, gehad.⁸⁸

Skolastiese opvoeding was baie belangrik beskou vir swart kinders en in Thabong, het die twee laerskole onvoldoende vir die groot aantal kinders geword. In die laat sestigerjare het die Munisipaliteit van Welkom besluit om 'n bykomende laerskool te bou. Die swart woonbuurt het in daardie tyd ook 'n sekondêre skool en 'n hoër primêre skool gehad. Namate die getal skoolkinders vermeerder het, het die bou van skole onafwendbaar geword.⁹⁰

In Thabong is daar ook sportfasiliteite voorsien soos 'n groot stadion wat in die vroeë sestigerjare gebou is. Dit omvat sokkervelde, atletiekbane en fietsrybane en 'n ontspanningsaal is ook by die stadion gebou. Daar sokker die vernaamste sportsoort vir die Swartes is, is vier bykomende sokkervelde aangebring. Afgesien van al die sportfasiliteite is ook vier tennisbane in 1962 vir die tennisliefhebbers voltooi. In die vroeë sestigerjare was daar sowat 100 tennis ondersteuners, wat belang by die sportsoort gehad het.⁹¹

Die Ernest Oppenheimer hospitaal in Welkom is al sedert Januarie 1952 in gebruik. Hierdie moderne hospitaal is deur Anglo vir die swart mynwerkers in die Goudveld opgerig. Dit was beskou as een van die merkwaardigste inrigtings van sy soort in die land. In die opset en beplanning van die hospitaal is nie alleen baanbrekerswerk verrig nie, maar ook in stille toewyding word daar op mediese gebied onskatbare werk gedoen. Hierdie hospitaal was veel meer as 'n gewone mynhospitaal waar beseerde mynwerkers steeds mediese behandeling ontvang. Dit het ook gesondheidsvoorligting, welsynsdienste en kliniese sorg aan werknemers en aan gesinne van die werknemers wat in die omgewing woon, verskaf. Daar is ook nasorg en rehabilitasiedienste aan diegene gelewer wat behandeling ontvang het.⁹²

In die goudmyngediede van Suid-Afrika is nywerheidshospitale oor die algemeen volop, want die landswet het nog altyd vereis dat mynmaatskappye hospitaalgeriewe aan hul werknemers moet verskaf. Daar moet in terme van bed-akkommodasie vir 1½ van die totale getal swart mynwerkers

---

⁸⁸ *Argiefstuk: WB, Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968; Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld, p. 142..*

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Ibid; *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld, pp. 142 - 143; Lantern, August 1952, p. 83; Welkom News, June 1951.*

⁹² *Lantern, September 1962, p. 66; 'n Streekopname van die Oranje-Vrystaatse Goudveld deur die Raad vir die Ontwikkeling van Natuurlike Hulpbronne, Verslag, p. 38.*

voorsiening gemaak word. Daarbenewens het Anglo sowat 26 mynhospitale in die land opgerig, om in die behoeftes van die Swartes te voorsien wat in ongeveer 36 goud en steenkool- en diamantmyne werksaam is. Hierdie hospitale is toegerus en aangepas om aan die besondere vereistes van elke onderneming te voldoen, aangesien omstandighede by goudmyne nogal heelwat van dié by diamant- of steenkoolmyne verskil.⁹³

Die Ernest Oppenheimer hospitaal in Welkom was die grootste van al die nywerheidshospitale in Suid-Afrika, omdat swart werkers in aangrensende goudmyne ook geakkommodeer is. Daarteenoor word al die ander nywerheidshospitale aan wydverspreide vertakkings van gesondheids- en mediese dienste gekemerk.⁹⁴

Die bou van Ernest Oppenheimerhospitaal moet teen die agtergrond van die verwikkelinge van die laat veertigerjare gesien word, want in daardie stadium was daar nie meer twyfel oor goudontginning in die Goudveld nie. Daarby sou vyf myne van dieselfde mynbougroep, feitlik bymekaar gestig word. Gevolglik het 'n dorp in die onmiddellike omgewing van die goudmyne 'n noodsaaklikheid geword. 'n Dorp met die nodige infrastruktuur sou ook vir 'n hospitaal in die beplanningsraamwerk voorsiening moes maak.. Die noodsaaklikheid van 'n hospitaal het eerder praktiese realiteite in plaas van afsonderlike inrigtings of hospitale vir die onderskeie myne in die vooruitsig gestel. Dit is om dié rede dat een groot gesamentlike hospitaal binne die mynbougroep vir al vyf myne opgerig is.⁹⁵

Ernest Oppenheimer, Voorsitter van Anglo, wat in 1911 die maatskappy gestig het, was ingenome met die idee om 'n gesamentlike hospitaal vir al vyf myne op te rig. Hy was van mening dat die ontwikkeling van die Goudveld unieke geleenthede skep vir naastediens, opheffingswerk sodat doeltreffende vooruitbeplanning 'n noodsaaklikheid is om die lewenspeil van mynwerkers te verbeter. In dié gees is die oprigting van die hospitaal in Welkom aangepak en deurgevoer. Die Ernest Oppenheimerhospitaal na hom vernoem in 'n stadium toe die eerste geboue van die hospitaal in 1952 in gebruik geneem is. Die hospitaal dien as 'n monumentale huldeblyk aan sy gedagtenis.⁹⁶

---

⁹³ Ibid; "World's Newest, Maybe Greatest, Goldfields", *Travel in Africa*, vol. 4, July 1952, p. 39.

⁹⁴ Ibid; *Rand Daily Mail*, 19 December 1950; *Ernest Oppenheimer Collection*, 1946-1953.

⁹⁵ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

⁹⁶ Ibid.

Die Swartes wat na die Vrystaatse goudvelde gekom het, was in die meeste gevalle primitief. Baie van hulle wat in die Ernest Oppenheimerhospitaal behandeling ontvang het of wat by die ander gesondheidsdienste ingeskakel het, was mense wat van afgesonderde en verafgeleë gebiede soos Suider- en Sentraal-Afrika gekom het. In daardie gebiede het hulle weinig met die leefwyse van die Westerse beskawing in aanraking gekom en het ook geen kennis van higiëne gehad nie. Heelwat van hulle was nie eers met die mediese wetenskap vertrou nie. Hulle wissellende stamgebruike rakende die behandeling van siekes, beseerdes of gebreklikes was wreed en in die meeste gevalle ru en oor die algemeen uiters primitief. Hulle leefwyse was gekenmerk aan toorkuns en hulle het 'n obsessie met die bygeloof gehad. Gevolglik het hulle die wetenskaplike mediese kennis met vyandelikheid bejeën.⁹⁷

Die Goudveld se myne met hulle gekras van gemaalde klippe, die gekletter van mynklokke, die springstofontploffings, die halfduister tonnells, die rotsbore, die wegduikende mynhysbakke en lang vermoeiende ure ondergrond, is noodgedwonge vreesaanjaend en uitputtend. Dit is teen die agtergrond van die moderne mynbounywerheid dat die oningewyde vreesbevange Swartes onder die toesig van die hospitaal se gesondheids- en opleidingsbeamptes geleer is, om hulle teen beserings en siektes te beskerm.⁹⁸

Afgesien van die feit dat mynbounywerhede volgens die arbeidswet hospitaalgeriewe aan die mynboupersoneel moet verskaf, was dit nogtans 'n onbaatsugtige diens wat verrig is. Die mediese personeel moet bereid wees om lang ure en soms onder groot spanning hul taak met noulettende toewyding te behartig. Hierdie onbaatsugtige diens kon nie noodwendig in terme van geld bereken word nie. Daarom is dit noodsaaklik dat mediese kundigheid wat in studie en opleiding opgesluit lê, vir die doel van korrekte en effektiewe behandeling toegepas word. Hierdie kundigheid is met die nodige geriewe en apparatuur gerugsteun sodat die beste mediese behandeling vir die pasiënte moontlik gemaak is.

Die verskaffing van gesondheidsdienste moes bepaalde voordele vir die werkgewers inhou, want as 'n werker goeie gesondheid geniet is hy uiteraard meer produktief. Afgesien daarvan is elke hospitaal volgens die beginsels van mediese etiek bestuur en gaan dit nie om ander waardes nie. Nieteenstaande hiervan, kon elke hospitaal slegs doeltreffend binne die toegelate begroting bestuur word.

Dit is duidelik dat die beplanning van die Ernest Oppenheimerhospitaal aan die oorweging van die

---

⁹⁷ *Lantern*, September 1962, p. 68.

⁹⁸ *Ibid*; L. C. Rudolph, *Onderhoud*, 27. 6. 1995; De Jong, *Onderhoud*, 18. 3. 1996.

moontlike stigting van Welkom toegeskryf word. Hierdie oorweging is te danke aan die ekonomies-ontginbare goud wat in die gebied ontdek is en waar die vyf myne van Anglo sou ontstaan. As gevolg hiervan het die gedagte aan 'n sentrale mynhospitaal, in stede van afsonderlike inrigtings of hospitale as die mees praktiese vir die ekonomiese beplanning van 'n groot moderne inrigting, ontstaan. Dit is na aanleiding hiervan dat die hospitaal gebou is en dat dit in 1952 in gebruik geneem is, nadat dit gedeeltelik voltooi is.

In die behandeling van Thabong is aandag aan verskillende fasette van die dorp se infrastruktuur gegee, veral aan die ligging van Ernest Oppenheimerhospitaal, hoewel dit nie in die swart woonbuurt geleë is nie. Hierdie betrokke hospitaal is wel vir die swart mynwerkers gebou. Thabong is belangrik omdat dit 'n integrale deel in die beplanning en stigting van Welkom was, sodat dit van dag 'n groter deel van Welkom vorm.

Die beplanning en uitleg van Welkom in vergelyking met dié van Johannesburg, wat na die ontdekking van goud in 1887 plaasgevind het, is 'n voorbeeld van goeie en doelmatige beplanning waarop almal met opreg trots kan wees.

1.5 DIE SOSIO-KULTURELE EN OPVOEDKUNDIGE ASPEKTE

Die sosio-maatskaplike aspek omvat ook die openbare vervoerwese soos spoorvervoer wat deel van 'n gemeenskap se infrastruktuur vorm. Daarom is daar ook in Welkom voorsiening vir spoorweggeriewe vir ligte en swaar industrieë gemaak, terwyl persele vir die opgaartenks van brandstof afsonderlik saamgegroepeer is.⁹⁹ Daarby is die aflaai en oplaai sones aan die agterkant van die nywerhede met heelwat ruimte uitgelê om die werk te vergemaklik.

Dit is moeilik om vas te stel in watter mate Welkom se ligging en verbintenis met die spoorsylyn tussen Whites en Allanridge, 'n invloed op die doeltreffendheid van die spoorvervoer het, omdat die spoorsylyn geen aansluiting met die spoorlyn verder wes tussen Klerksdorp en Bultfontein het nie. Dit wil voorkom asof laasgenoemde spoorverbinding in 'n groot mate die doeltreffende en spoedige vervoer van landbouprodukte soos mielies van Wes-Transvaal, beïnvloed het.¹⁰⁰

Alhoewel die spoorverbinding geensins as ideaal beskou kan word nie, moet dit as 'n noodsaaklikheid beskou word, wat nietemin tot die gerief en welvaart van Welkom se ondernemers en inwoners bydra. 'n Regstreekse spoorverbinding tussen Allanridge en die Klerksdorp-Bultfontein-spoorlyn kon moontlik gedurende die tyd toe die goudprys hoog was baie tot Welkom se ontwikkeling bygedra het.¹⁰¹ Dit was moontlik in 'n tyd voordat swaarvoertuie verskillende

---

⁹⁹ O.V.S. - Eeufesbylaag tot *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954.

¹⁰⁰ Viljoen, " 'n Beplanningstudie van Welkom", p. 30.

¹⁰¹ Ibid.

goedere oor langafstande begin vervoer het. Daarbenewens sal die koste om so 'n spoorverbinding in die huidige ekonomiese klimaat te bou onrealisties wees, terwyl die boukoste nie met verhoogde spoortariewe verhaal kan word nie. Sodanige spoorvervoer is nie vir enige ondernemer koste-effektief nie, terwyl dit ook nie met die goedkoper padvervoer sou kon meeding nie.

In terme van lugvervoer het Welkom alreeds in 1954 'n eie lugdiens na Johannesburg gehad, terwyl teerpaaië na Johannesburg en Hennenman die padvervoer vergemaklik het. Die pad tussen Welkom en Bloemfontein was in daardie stadium nog besig om geteer te word.¹⁰²

Afgesien hiervan is kommunikasiemiddele soos doeltreffende telefoonverbindings vir enige beskaafde samelewing onontbeerlik. Gedurende 'n opname in Februarie 1963 wat gemaak is, het Welkom nog nie 'n outomatiese telefoonsentrale gehad nie. Dit het groot ontevredenheid veral onder die sakelui veroorsaak. In dieselfde jaar is 'n outomatiese telefoonsentrale in Welkom geïnstalleer en dit het 'n groot verbetering in die telekommunikasie netwerk teweeggebring.¹⁰³

Die ander noodsaaklike dienste soos riolering vind in Welkom in twee rigtings plaas: Ooswaarts vanaf die sakesentrum na die Witpan-uitvalwerk en weswaarts na die Toronto-uitvalwerke. Die riooldienste in die vroeë sestigerjare was bevredigend en doeltreffend, sodat toekomstige uitbreiding van die rioolstelsel belowend geblyk het.¹⁰⁴

Die Klippankwekery was net buite Welkom geleë om parke en verkeerseilande in stand te hou, sowel as om aanplantings langs die strate te doen. Daar is ook 'n groot verskeidenheid blomme, struik en bome gekweek. Die kwekery was redelik bekend in die land, terwyl die omliggende dorpe en plase as 'n bestendige mark gedien het. Hierdie kwekery is deur die Munisipaliteit van Welkom bestuur.¹⁰⁵

Volgens die Verslag van die dorpsbestuur van 1959 en 1960 het die kwekery 'n goeie wins getoon. Daar is plekke soos Port Elizabeth, Randfontein, Harrismith en Kuruman, vanwaar bestelings ontvang is. Die inkomste van die kwekery het teen 31 Desember 1959 op £18, 690 66 te staan gekom, terwyl die uitgawes £15, 950 62 was.¹⁰⁶

---

¹⁰² *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954.

¹⁰³ Viljoen, “ ‘n Beplanningstudie van Welkom”, p. 32.

¹⁰⁴ *Ibid.*

¹⁰⁵ Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, pp. 140-141.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 141.

Verder word ook pragtige parke in Welkom aangetref,¹⁰⁷ sodat die inwoners van die dorp behoorlik kan ontspan. Met al die pragtige parke, die plantegroei en bome kan Welkom as 'n tuindorp beskou word. Hierdie parke skep 'n pastorale atmosfeer in 'n andersins woelige mynbouopset met al die uitdagings wat dit bied, As 'n mynbougebied is sodanige geriewe in die woongebiede van Welkom, 'n noodsaaklikheid..

Welkom het boonop bekende afdelingwinkels en is deel van mooi geboue met al die moderne geriewe waaroor dit beskik. Hierteenoor is die onderskeie banke en verskillende takke van versekeringsmaatskappye ook vir die gerief van die publiek beskikbaar.¹⁰⁸

In Welkom is die Roversklub 'n sosiale klub en sportsoorte soos rugby, sokker, krieket, hokkie, netbal, rolbal, muurbal en biljart word daar aangebied. Gedurende die somermaande word interprovinsiale en ander belangrike krieketwedstryde op die Roversbaan gespeel. Die St. Helena en Welkomklub is slegs vir diegene bedoel wat by die myne werksaam is, terwyl dit ook vir lede van die algemene publiek toeganklik is. Hierdie klubs het ook dieselfde geriewe as Roversklub,¹⁰⁹ sodat die lede van die publiek 'n wye keuse van klubs het.

Benewens al die klubgeriewe is daar ook nog die Oppenheimer Park Golfklub, net buite Welkom wat 'n 18-putjie baan is. Hierdie gholfbaan is op 18 November 1956 amptelik deur Harry Oppenheimer geopen, waartydens hy die gholfbklub vir die hele gemeenskap van Welkom toeganklik gemaak het.¹¹⁰ Die gras van die gholfbaan is baie groen en dit is veral die setperke waarvan die gholff entoesiaste hou. Die gholfspelers is van mening dat die skoonveld van die baan met die beste setperke van ander gholfbane vergelyk.¹¹¹

Die inry-bioskoop naby Koppie Alleen wat ongeveer 11 kilometer vanaf die sakesentrum was, het ook heelwat vermaak aan die inwoners van Welkom verskaf. Terwyl die diereliefhebbers 'n groot verskeidenheid wilde voëls en flaminke by Flamingo-pan kon besigtig. Hierdie sonderlinge gesig van pienk flaminke is selfs vandag 'n indrukwekkende gesig om te aanskou. Dit behoort 'n lushof vir die voëlliefhebber sowel as vir die voëlwaarnemer/s te wees.¹¹²

---

¹⁰⁷ Ibid., p. 138.

¹⁰⁸ *Welkom*, Die Sentraal O. V. S. Streeksreklame-Vereniging ... , p. 14.

¹⁰⁹ Ibid., pp. 15-16; *Die Vaderland*, 13 Februarie 1954.

¹¹⁰ *Welkom News*, December 1956.

¹¹¹ *Welkom News*, p. 16; *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14.*
2. 1947 - 29. 8. 1968.

¹¹² *Welkom*, Die Sentraal O. V. S. Streeksreklame-Vereniging, ... p. 17 en p. 21.

Met die voltooiing van die teater in 1968 het dit duidelik geword, dat Welkom in 'n gunstige posisie is om die kulturele middelpunt in die Goudveld, sowel as in die hele Noord-Vrystaat te word.¹¹³ Derhalwe kan toneelopvoerings in dié deel van die kontrei opgevoer word, wat andersins nooit vir die plaaslike bevolking beskore was nie. "Large productions can be accommodated in this magnificent new theatre and because of its large seating capacity it will be economically possible to bring expensive productions to Welkom."¹¹⁴ Daarby is die teater vir grootskaalse produksies soos opera, ballet -en musiekopvoerings ontwerp en is die dekoratiewe opset van die verhoog van so 'n aard, dat dit 'n gemeensame atmosfeer vir kleiner produksies moontlik maak.¹¹⁵

In die begin jare was Welkom Mynklub en St. Helena Ontspanningsklub die enigste klubs waar baie van die sosiale-aktiwiteite gehou is. Die Welkom Mynklub se naam het in 1957 na Welkom Klub verander. Dit is gedoen sodat die indruk nie geskep moes word, dat dié klub uitsluitlik vir die mynboupersoneel toeganklik is nie.¹¹⁶

In die lig van die sosio-maatskaplike verwickelinge is dit noodsaaklik om te wys op die toename in bevolkingsgroei wat as barometer vir die sosio-, kulturele en opvoedkundige ontwikkeling dien.

Die eerste mynbouverhuring is aan St. Helena Gold Mining Company, sowat 6 jaar na die totstandkoming van Welkom toegeken. In daardie stadium het die dorp 'n blanke bevolking van ongeveer 500 inwoners gehad.¹¹⁷

Volgens *Welkom News* van 1950, het die blanke bevolkingsgroep vanaf September 1949, meer as verdubbel omdat dié bevolking na beraming op 31 Oktober 1950 op 6,700 was. Dit wil sê, 'n vermeerdering van 1,335 in vergelyking met die sensusopname wat in September 1949 gehou is.¹¹⁸

---

¹¹³ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*; Joubert, " 'n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom", p. 127; J. Wessels, *Onderhoud*, 12. 3. 1992; W. Thorne, *Onderhoud*, 18. 5. 1992; S. van Zyl, *Onderhoud*, 20. 2. 1992.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 44; Viljoen, "'n Beplanningstudie van Welkom", p. 33.

¹¹⁷ Davis, Bristow, Small and Associates, *Towns in the O. F. S. Goldfields. A Study of Past Development and Future Growth Potential, Report*, September 1981, p. 14.

¹¹⁸ *Welkom News*, November 1950.

Die betrokke koerant verduidelik verder dat daar ook ander statistiese gegewens met betrekking tot Welkom en die Goudveld is, wat oor die algemeen 'n soortgelyke beeld van snelle vooruitgang toon.¹¹⁹ In Junie 1952, toe Welkom vyf jaar oud was, is Welkom ná Bloemfontein as die tweede grootste dorp in die Oranje-Vrystaat beskou. Die bevolking van die dorp het in die eerste voorafgaande ses maande met 20% vermeerder, want in daardie stadium was daar alreeds 26, 000 inwoners, waarvan 11, 500 Blankes was.¹²⁰ Die bevolkingsverspreiding van Welkom was teen September 1954 soos volg: In die dorp self was daar 18, 500 Blankes en 19, 000 Swartes, wat in totaal op 37, 500 te staan gekom het. Daarenteen was daar geen Blankes by die myne woonagtig nie, terwyl daar 23, 000 Swartes by die myne gehuisves is. 'n Klompie Blankes het tydelik op myneiendom in Odendaalsrus en Virginia gewoon, maar hulle was later in huise op die onderskeie dorpe gehuisves.¹²¹

In Welkom het sowat 11, 500 van 20, 000 Swartes wat nie by die myne werksaam was nie in Thabong gewoon. In daardie stadium het die swart woonbuurt oor ongeveer 1,704 huise beskik, terwyl 7, 500 Swartes op persele van blanke werkgewers in Welkom gewoon het. Die mynkampongs het sowat 1, 000 Swartes tydelik gehuisves totdat hulle elders gehuisves kon word.¹²² Die toename van Swartes by die myne en in die privaatsektor van Welkom, is nie alleenlik 'n bewys van die snelle mynbou-ontwikkeling van Welkom nie, maar ook 'n aanduiding van die dorp se groeitendens wat op haas allerlei terreine van die gemeenskap plaasgevind het.

Die getal swart mynwerkers het sedert 1960 aansienlik toegeneem. In 1951 was daar alreeds 15 000 Swartes by ses goudmyne in Welkom werksaam. Die getal Swartes het tot 23 000 in 1954 en tot 48 000 in 1963 onderskeidelik vermeerder. In totaal was daar sowat 80 000 in die Goudveld en die helfte van hulle was in Welkom werksaam.¹²³

Dit is nietemin noodsaaklik om die toename in blanke en swart bevolkingsgroei aan te dui, want dit is nie slegs 'n aanduiding van die dorp se uitbreiding en ontwikkeling nie, maar veral van die aktiwiteite wat op verskillende terreine van die samelewing plaasgevind het. Derhalwe is dit belangrik om, afgesien van die sosio-maatskaplike aktiwiteite ook die kulturele bedrywighede van die dorp se inwoners in oënskou te neem.

---

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 74.

¹²¹ 'n Streekopname van die Oranje-Vrystaatse Goudveld deur die Raad vir die Ontwikkeling van Natuurlike Hulpbronne, *Verslag*, p. 23.

¹²² Ibid.

¹²³ Viljoen, “ 'n Beplanningstudie van Welkom”, p. 157.

Die Welkom Klub was die belangrikste kultuursentrum sedert Welkom se stigting, want die klub kon ongeveer 400 mense akkommodeer. Die verhoog is ideaal toegerus vir belangrike toneelopvoerings, dit het ook oor 'n goeie akoestiek beskik. Gevolglik is belangrike toneelopvoerings en musiekuitvoerings in hierdie saal aangebied. 'n Toneelopvoerings soos The "Pirates of Penzance" en "Just Married", is enkele van die eerste opvoerings wat in die Welkom Klub aangebied is.¹²⁴

Die Vroue Landbou-Unie het in die vroeë jare van Welkom se bestaan, belangrike dienste aan die gemeenskap verrig. Hierdie organisasie is in November 1948 gestig, terwyl A.E. Bruns die eerste presidente was. Die organisasie het in Junie 1955 sowat vyf-en-sewentig lede gehad en in 1949 is alreeds twee lede afgevaardig, om 'n kongres van die tak in Bloemfontein by te woon.¹²⁵

'n Tak van die Nasionale Raad vir Vroue in Welkom is op 5 Februarie 1952 gestig, terwyl R. J. Brotherton as eerste presidente verkies is. Daarenteen is Welkom se Sake- en Beroepsvroueklub in Augustus 1955 gestig en H. Loots is as eerste presidente verkies. Daar is ook ander takke van nasionale belang soos die O.F.S. Goldfields Caledonian Society van die Skotte, wat in Junie 1955 gestig is. C.S. Rendall het die eerste verkose leier van die organisasie geword.¹²⁶

Die Scouts van Welkom is in 1950 gestig en F. B. Foster het baie tot die vorming van die groep bygedra. Die Welkom afdeling van die Scouts het binne vier-en-twintig uur nadat dit gestig is, vir R. Rowallan, Hoof-Scout ontmoet. Hierdie ontmoeting het in Kroonstad tydens Rowallan se deurreis na Bloemfontein plaasgevind.

Die eerste vergadering van Welkom se Afrikaanse Kultuurvereniging is in Desember 1950 by 'n skool in Welkom gehou. D. de Wet was die eerste voorsitter en H. S. van der Merwe het as vise-voorsitter gedien. Teen 22 Februarie 1951 het die ledetal al op vier-en-vyftig te staan gekom. Die doel van die Afrikaanse Kultuurvereniging was om die Afrikaanse taal en kultuur in Welkom te bevorder.¹²⁷ Die taalmonument wat in Welkom opgerig is, was 'n belangrike bydrae tot die Taalfees, wat in 1960 gehou is. Die monument is oos van en naby aan die sakesentrum opgerig. Die oprigting

---

¹²⁴ *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 44; Wessels, *Onderhoud*, 12. 3. 1992; Thorne, *Onderhoud*, 18. 5. 1992; Van Zyl, *Onderhoud*, 20. 2. 1992; Sacks, *Onderhoud*, 14. 3. 1994; De Jong, *Onderhoud*, 13. 3. 1996.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 46.

¹²⁶ *Ibid.*

¹²⁷ *Ibid.*; pp. 47-48, 49; Van Zyl, 20. 2. 1992; J. Wessels, *Onderhoud*, 12. 3. 1992; Sacks, *Onderhoud*, 14. 3. 1994; De Jong, *Onderhoud*, 13. 3. 1996; De Wet, *Onderhoud*, 14. 3. 1992.

van hierdie monument is meer spesifiek ter herdenking aan die “Wonder van Afrikaans”, sowel as vir die daadwerklike groei en ontwikkeling van Afrikaans, wat die fakkel van die Afrikaanse kultuur is.¹²⁸

By ‘n Vergadering wat in Februarie 1952 gehou is, het tot ‘n besluit vir die stigting van ‘n Voortrekkerkommando in Welkom gelei. J.R. de Villiers was die sameroeper van die vergadering. ‘n Vergadering wat op 6 Mei 1952 gehou is, is T. Prinsloo as eerste Kommandant van die Voortrekkerkommando verkies. Hy was in daardie tyd die superintendent van die munisipale busdiens. Daarbenewens is W. Schoeman by dieselfde vergadering as Assistent-Kommandant verkies.¹²⁹ Hierdie beweging het baie tot die kulturele bedrywighede van Welkom bygedra.

Op 14 Junie 1957 is die Rapportryersbeweging in Dagbreek Hotel gestig. Die Komiteede het bestaan uit R. P. G. Dreyer, voorsitter, W.F. Meyer, vise-voorsitter, J. van Zyl, tesourier. F. P. A. le Roux, J. J. Fourie en B. F. Badenhorst. Hulle was almal gewone lede wat op die komitee gedien het.¹³⁰ In wese poog die Rapportryerskorps om goeie betrekkinge tussen die verskillende rassegroepe op nasionale grondslag te handhaaf en streef ook die handhawing van eie kultuurbevordering na. Die Christelike Nasionale karakter van die Rapportryerskorps is weerspieël deur skenkings aan skole en instansies waar dit enigsins nodig was. Eweseer is kennisverbreding deur lesings en toesprake op ‘n gereelde grondslag by die Rapportryerskorpse gehou. Dit was ‘n belangrike aktiwiteit om die eie kultuurgroep op verskillende terreine in te skerp.

Benewens kultuurverryking het die opvoeding van die kinders ook nie agterweë gebly nie, omdat die skole in Welkom na die ontdekking van goud in 1946 toegeneem het. Hierdie toename het veral na die stigting van die dorp plaasgevind. Die eerste skool was ‘n privaat skool wat deur die myne behartig is,¹³¹ en as St. Helena Privaatskool bekend gestaan het. Hierdie skool is in ‘n privaat woning in Oktober 1947 geopen. Die skoolhoof was mev. J. J. M. Dippenaar, wat met 14 leerlinge en 2 personeellede die skool begin het.¹³²

Die eerste provinsiale skool wat deur die provinsie voorsien is, was die St. Helena Laerskool en dit

---

¹²⁸ Joubert, “‘n Geografiese analise van die stedelike gebied welkom”, p. 127; Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld, pp. 59-60.

¹²⁹ Ibid., pp. 58-59.

¹³⁰ Ibid; Van Zyl, *Onderhoud*, 20.2.1992; Weeber, *Onderhoud*, 11. 3. 1992.

¹³¹ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

¹³² *Welkom, hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld*, p. 42.

was 'n dubbelmedium laerskool.¹³³ Hierdie skool het in Julie 1948 met J. I. Cronje as skoolhoof begin wat uit 23 permanente en 10 tydelike klaskamers bestaan het. In daardie stadium was daar 1, 200 leerlinge en 'n personeeltal wat op 35 te staan gekom het. Cronje het in 1948 na Welkom toe gekom, waarna hy 'n belangrike bydra tot die ontwikkeling van die gemeenskapslewe gemaak het. Hy het later burgemeester van Welkom geword, nadat hy jare lank as senior raadslid en as voorsitter in verskeie komitees gedien het. Sy eggenote het ook 'n belangrike funksie in die gemeenskapslewe van Welkom vervul. Sy was een van die eerste sekretaresse van die Vroue Landbou-Unie wat die posisie jare lank beklee het.¹³⁴

In die beginjare het baie ouers geglo dat die skoolstandaard van Welkom se skole nie na wense was nie en gevolglik het hulle hulle kinders na ander skole gestuur. Dit het mettertyd verander en vandag het Welkom uitstekende skole.¹³⁵ In 1949 het Welkom Primêre Skool met D. Uys as skoolhoof, 268 leerlinge gehad en teen 1953 het die syfer tot 910 gestyg. Hierteenoor is die Laerskool Dagbreek, in 'n ander voorstedelike gebied van Welkom wat in 1953 met 'n leerlingtal van 493 en 17 onderwysers begin het.¹³⁶

In St. Helena, 'n voorstad van Welkom, is 'n kleuterskool in Julie 1950 gestig en mev. M.J. van Lingen was die skoolhoof. Met die aanvang van dié skool was die kleutertal 47 en talle name van kleuters was op die waglys vir inname.¹³⁷ St. Agnes wat 'n Rooms Katolieke en privaat skool is, is in Januarie 1952 ingebruik geneem.¹³⁸ Die Goudveldse Tegnieëse Instituut het amptelik teen die einde van Maart 1955 'n aanvang geneem.¹³⁹ Die grootste aantal ingeskrewe leerlinge by dié instituut het van Welkom gekom, omdat die grootste konsentrasie van myne in die omgewing van Welkom is. F.R. Schmidt was die hoof van die instituut.¹⁴⁰ Met die amptelike opening van die Tegnieëse Instituut in 1955, was dit die grootste opvoedkundige inrigting in die hele Goudveld. Die waardeberaming van die hele kompleks het op R760 000 00 te staan gekom. In 1960 het die instituut 1500 ingeskrewe leerlinge gehad, waarvan 330 voltydse leerlinge was. Daarbenewens het sowat 420 vakleerlinge

---

¹³³ *Argiefstuk, W B, Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968.*

¹³⁴ *Welkom, Welkom hoofstad van die Oranje-Vrystaat Goudveld, p. 42; Vista Newspaper, 9 November 1979.*

¹³⁵ *Argiefstuk, W B, Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968; Cronje, Onderhoud, 17. 3. 1996.*

¹³⁶ *Ibid; Welkom, hoofstad van die Oranje - Vrystaat Goudveld, p. 42.*

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Ibid; J.H. Bruwer du Toit, Onderhoud, 9. 12. 1994.*

¹³⁹ *Welkom News, April 1955.*

¹⁴⁰ *Welkom hoofstad van die Oranje - Vrystaat Goudveld, p. 42*

middag -en aandklasse bygewoon. Die mynbouwese in die Goudveld het in dieselfde jaar sowat 100 leerlinge gehad wat klasse by die instituut bygewoon het.¹⁴¹

Hierdie skole is 'n uitvloeisel van die mynbou-ontwikkeling waaraan Welkom veral sy bestaan te danke het. Skole wat 'n hoë gehalte opvoeding bied is 'n belegging vir toekomstige ontwikkeling vir die land, veral as dit ook nog aan goeie gehalte onderwys gekenmerk word. Desnieteenstaande is Welkom 'n gemeenskap wat aan die normale standaarde van gemeenskapstrukture as metropolis van die Goudveld voldoen. Daarom is dit belangrik dat Welkom oor skole van kwalitatiewe gehalte moet beskik.

Die Tegniese Instituut het ook voorsiening vir praktiese onderwys by wyse van aandklasse gemaak. Die instituut het praktiese kursusse aangebied soos naaldwerk, houtwerk, handel, tale, liggaamlike opvoeding, sowel as vir die opleiding van werktuigkundiges.¹⁴² Die Hoër Handelskool sowel as die Hoër Tegniese Skool het in April 1968 onder die jurisdiksie van die Oranje-Vrystaatse Onderwysdepartement geressorteer. Op dié wyse het die skool wat tegniese en gevorderde onderwys aangebied het, onafhanklik van die Tegniese Instituut geword.

Hierdie skool het van Standaard V1 tot X skoolklasse aangebied, en "all pupils at the school are compelled to take five subjects - English, Afrikaans, Mathematics, Physical Science and Drawing (either technical or building) - in addition to the trade of their choice, Stds V1 to V111 also have history as a subject."¹⁴³ Die Hoërhandelskool was ook deel van die Tegniese Instituut en het in Januarie 1965 onafhanklik van die instituut geword. Hierdie skool het ook deel van die Oranje-Vrystaatse Onderwysdepartement geword. Die doel van die skool was om leerlinge in 'n handelsrigting op te lei en het die volgende vakke aangebied: Boekhou, handel, handelsreg, ekonomie, tikskrif en snelskrif.¹⁴⁴ Hierdie skool gee slegs vanaf Stds. V111 tot Std. X onderrig en die leerlinge wat 'n slaagsyfer in Wiskunde en Ekonomie behaal het, het vir 'n matriekulasievystellingsertifikaat gekwalifiseer. 'n Groot aantal van die skool se oud-leerlinge het al aan verskillende universiteite gestudeer,¹⁴⁵ 'n prestasie waarop die skool baie trots is. Dié skool staan vandag as Unitas Sekondêre Skool bekend.¹⁴⁶

In 1961 het Welkom se skole die volgende leerlingtalle gehad: Volksskool St. Helena 1,008, Volksskool Welkom 972, Volksskool Dagbreek 903, Gimnasium Hoërskool 650, Volksskool Reitzpark

---

¹⁴¹ Joubert, " 'n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom", p. 128.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ *Argiefstuk*, W B, *Welkom, 21 Golden Years, 14. 2. 1947 - 29. 8. 1968*.

¹⁴⁴ Ibid; Bruwer du Toit, *Onderhoud*, 9. 12. 1994.

¹⁴⁵ Joubert, " 'n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom", pp. 128 - 129.

¹⁴⁶ Bruwer du Toit, *Onderhoud*, 9. 12. 1994.

620, Volksskool Bedelia 590, Volksskool Rheederpark 510, Convent of St. Agnes 439.¹⁴⁷ Daarby het Christian Brothers College 380, Tegnieuse Instituut (voltyds) 350, Welkom Hoërskool 334, Goudveld-Hoërskool 262 gehad.¹⁴⁸ Indertyd het twee laerskole en ‘n hoërskool in Riebeeckstad sowel as ‘n Engelsmediumlaerskool in Dagbreek bygekom. Die Amariskool is gestig vir kinders wat spesiale onderwys ontvang. In St. Helena was St. Andrews Skool eers ‘n laerskool voordat dit ‘n Sekondêre Skool geword het. ‘n Ander voorstad van Welkom, Naudeville, beskik oor ‘n eie laerskool wat naby St. Helena geleë is.¹⁴⁹ Die Volksskool Bedelia en Rheederpark het intussen saamgesmelt,¹⁵⁰ omdat baie van die kinders se ouers by die onderskeie myne afgedank is, waarna hulle verplig was om ‘n heenkome elders te gaan soek. Hierdie afdankings moet basies aan die lae goudprys toegeskryf word.

Al hierdie skole in Welkom is ‘n aanduiding van Welkom se ontwikkelingsfase en veral in ‘n stadium toe die goudprys nog besonder hoog was. Die voortdurende toename in leerlinge by die onderskeie skole is ‘n bewys, dat Welkom die hart van die Goudveld se ekonomiese bedrywighede was en nog is. Bo en behalwe skole het die die onderskeie kerke in die Goudveld ook ‘n belangrike rol in die geestelike bearbeiding van die verskillende lidmate vervul.

1. 6 DIE KERK AS BELANGRIKE INFRASTRUKTUUR IN DIE BEGINJARE

Die gemeente van Odendaalsrus was ten diepste geraak deur die mynbou-ontwikkelinge in die Goudveld. Die dorp Virginia het buite die gemeentelike grense van Odendaalsrus geval, sodat kerklike of geestelike bearbeiding sowel as die administrasie vir die Goudveld deur die Moedergemeente van Odendaalsrus behartig is. Selfs na die afstigting van die onderskeie gemeentes was dit steeds ‘n reusetaak vir een leraar om al die werk in die gemeente te behartig. Na afstigting van die onderskeie gemeentes, het die Moedergemeente van Odendaalsrus in 1954, steeds meer as 2000 lidmate gehad. Om al die werk deur een leraar te behartig was ‘n geweldige taak. Die uitbreiding op kerklike sowel as op onderwysgebied was so omvangryk, dat daar onmoontlik nie met al die verwickelinge tred gehou kon word nie. Derhalwe was daar geen sprake van intensiewe huisbesoek meer nie. Mettertyd het St. Helena en Welkom in selfstandige eenhede of gemeenskappe ontwikkel en die bande al losser van Odendaalsrus geword. Dit het sy eie spanning meegebring.¹⁵¹ Teen 1950 het Welkom tussen 4000 tot 5000 inwoners gehad, terwyl huise op groot skaal in aanbou was. Daar was ook heelwat ekonomiese bedrywighede in St. Helena, wat ook ‘n voorstedelike

---

¹⁴⁷ Joubert, “ ‘n Geografiese analise van die stedelike gebied Welkom”, p. 129; *Welkom News*, March 1961.

¹⁴⁸ *Ibid.*, 129-130.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Bruwer du Toit, *Onderhoud*, 9. 12. 1994.

¹⁵¹ M.G.W. de Kock, “75 Jaar van Gods Genade in die Goudveld: Ned. Geref. Kerk Odendaalsrus 1905 - 1980”, September 1980, p. 28. S. n.

gebied van Welkom is.¹⁵²

In elke nuwe uitbreiding moes persele vir kerke en pastorieë vir die nuwe afgestigte gemeentes verkry word. Dit was 'n taak wat baie tyd en geduld geverg het. Hierin het ds. W. R. de Kock van die Odendaalsrus Moedergemeente, 'n groot rol vervul weens die goeie samewerking wat hy van die mynowerhede ontvang het.¹⁵³

Die kerk het in die vroeë stadium van ontplooiing mense met geloof en visie nodig gehad, sodat dit kon tred hou met die nodige mynbou-ontwikkelinge wat plaasgevind het.¹⁵⁴ Hierdie mynbou-ontwikkelinge het gebiedsuitbreiding vir nuwe afgestigte gemeentes genoodsaak. Gevolglik moes die kerk gedurig in pas wees met die mynbou-ontwikkelinge waarvoor nuwe woongebiede 'n noodsaaklikheid was.

In die lig hiervan sal die ontvouende gemeentes en kerke in die daaropvolgende hoofstukke behandel word. Volgens 'n oorsigtelike beskouing is dit belangrik om te weet waarom Welkom gestig is, aangesien Odendaalsrus met 'n gevestigde infrastruktuur ongeveer agt myl vanaf Welkom geleë is. Odendaalsrus het dus die potentiaal gehad, om as omvattende mynboudorp te kon ontwikkel. Daar is egter redes wat Odendaalsrus in sy ontwikkeling soos die ligging van die woon- en werkplekke (myne) gestrem het. Groot mynboubedrywighede in die omgewing van Welkom het die afstand tussen die woon- en werkplek aansienlik verkort. Daarteenoor sou die langer afstande na Odendaalsrus, nie alleen onnodige reiskostes en ongerief veroorsaak het nie, maar veral die nadelige beïnvloeding van die myne se produksie wat daardeur geraak sou word.

Daar was ook die onvermoë van Odendaalsrus om die nodige grond vir mynbou-ontwikkeling te voorsien, want Odendaalsrus het probleme gehad met die skeiding van eiendomsreg van minerale- en oppervlakteregte, wat uitbreiding vir die dorp bemoeilik het. Hierdie soort probleme het nie in die Welkomgebied voorgekom nie, want voordat Welkom gestig is, was dit alreeds deel van die beplanning om ongeveer ses myne in die bepaalde gebied te ontwikkel. Gevolglik het Anglo en Union Corporation al in daardie stadium by die Provinsiale Administrasie vir die stigting van Welkom aansoek gedoen. Dit is met dié doel voor oë dat die twee maatskappye deur hulle filiaalmaatskappye grond in die betrokke gebied aangekoop het, waar die toekomstige dorp gestig sou word. Dit het die monopolie van enige instansie of maatskappy om enige moontlike skeiding van minerale- en oppervlakteregte, uitgeskakel. Die gevolg het dié mynbougebied nie die probleme gehad wat in Odendaalsrus voorgekom het nie.

Afgesien van al die probleme en moeite wat voorafgegaan is om 'n dorp soos Welkom te stig, het dit nietemin sy ontstaan en ontwikkeling aan die goudmynboubedryf te danke. Daar word vandag ernstig gepoog om nywerheidsontwikkeling aan te moedig, sodat die mynbounywerheid nie die

---

¹⁵² *Die Kerkbode*, 23. 8. 1950, Deel 2, p. 379.

¹⁵³ De Kock, "75 Jaar van Gods Genade ...", p.28.

¹⁵⁴ *Die Kerkbode*, 23. 8. 1950, Deel 2, p. 380.

enigste bron van werkverskaffing in die Goudveld moet wees nie. Die rede is voor-die-hand-liggend, want die oomblik as die myne uitgeput is, is 'n vername bron van werkverskaffing vir duisende mense in die Goudveld verlore. Gevolglik is nywerheidsbevordering van die uiterste belang en moet daar miskien weer na die steenkoolneerslae in die Welkom-distrik vir ekonomiese ontginning opgelet word, aangesien die produktiewe ontginning van steenkool moontlik 'n belangrike alternatief vir werkverskaffing en as belangrike ekonomiese konjunktuur vir die gebied kan dien.

Ten slotte is daar in die ontstaan en ontplooiingsproses van Welkom aan al die vereistes van 'n gewone dorp aandag gegee. Daarom moet daar nie slegs aan Welkom in terme van die bestaande myne as dorp gedink word nie, want die beplanning en uitleg sowel as die infrastruktuur, het voorsiening vir 'n gewone dorp gemaak. Die sosio-kulturele en opvoedkundige aspekte sowel as die rol van die kerk in die beginjare moet ook vermeld word. Benewens die sosio-kulturele moet ook aandag aan die sosio-maatskaplike aspekte van industrieë, spoorwegfasiliteite en kommunikasieweë gegee word. Die lugvervoer met 'n gereelde lugdiens tussen Welkom en Johannesburg kan nie oorbeklemtoon word nie. Dit is steeds vir die sakelui van Welkom van groot belang.

Op sosio-maatskaplike gebied was daar gereeld 'n toename in die bevolkingsgroei wat as maatstaf vir die sosio-ekonomiese-, die geestelik-religieuse-, die kulturele-opvoedkundige ontwikkeling begryp behoort te word.

Om klaarblyklike redes het die kerk ook in die vroeë vormingsjare van die Goudveld se geskiedenis sy merk gemaak. Alle geestelike en kerklike bearbeiding het deur die Moedergemeente van Odendaalsrus plaasgevind. Selfs na die afstigting van die onderskeie gemeentes het alle geestelike, kerklike en administratiewe pligte swaar op die een leraar van die gemeente van Odendaalsrus gerus, voordat ander leraars mettertyd bygekom het. Hierdie situasie het ook in 'n groot mate by ander Afrikaanse kerke voorgekom. Die kerke het oor die algemeen 'n groot taak gehad, omdat hulle voortdurend in pas met die ontwikkeling en uitbreidingsmoonlikhede van die myne moes bly. Die onderskeie Afrikaanse Gereformeerde Kerke het met die gang van dié ontwikkeling tred gehou, sodat 'n weerspreeking en rekonstruksie van die geskiedenis daarvan heeltal geregverdig is.

1. 7 INTERPRETATIEF EN GEVOLGTREKKING

1. 7. 1 INTERPRETASIE

Die omwenteling wat deur die mynbou-ontwikkeling meegebring is, is hoofsaaklik te danke aan ekonomies ontginbare goud wat in die omgewing van Odendaalsrus in 1946 ontdek is. Die sosio-ekonomiese tendense in die gebied het die regering genoodsaak om ordelike ontwikkeling deur middel van 'n saambindende liggaam vir die onderskeie Staatsinstellings te verseker. Derhalwe is staatsbeheer by wyse van toepaslike wetgewing aan die onderskeie Staatsdepartemente op 'n gekoördineerde basis toegeken. Hierdeur is alle willekeurige dorps- en ongeoorloofde mynbou-ontwikkeling in die Goudveld uitgeskakel.

Die goudmynbounywerheid se ontwikkeling in dié gebied is fenomenaal, omdat dit die ekonomie op 'n nasionale sowel as op plaaslike vlak nuwe momentum gegee het. 'n Eskalاسie van ekonomiese

hoop het in breë verband die werklikheid van 'n toepaslike infrastruktuur 'n onvermydelike noodwendigheid gemaak. Gevolglik was behuising, vervoer, elektrisiteit, water, winkels, kerke en allerlei noodsaaklikhede vir 'n funksionele ontwikkelde gebied onafwysbaar.

Desnieteenstaande het Odendaalsrus met die nodige kapasiteit van 'n infrastruktuur nie aan die verwagting van Ernest Oppenheimer se vooruitstrewende beplande mynbou-ontwikkeling voldoen nie. Die ontdekking van goud en grondopsies wat die Munisipaliteit van Odendaalsrus aan verskillende mynmaatskappye in Odendaalsrus en omgewing toegeken het, het uitbreiding op mynbounywerheidsgebied aldaar onmoontlik gemaak. Gevolglik was bopgrondse regte en ondergrondse regte aan verskillende mynmaatskappye toegeken, 'n inhiberende faktor vir enige daadwerklike uitbreiding sodat dit nie in die noodsaaklike omvang van 'n infrastruktuur kon voldoen nie.

Derhalwe het Oppenheimer vergesigte van 'n eie ontwikkelingsgebied vir Anglo gehad. Na vele onderhandelinge is Ordonnansie no. 20 van 1947 deur die Provinsiale Raad van die Oranje-Vrystaat afgekondig. Die ordonnansie was op dorpsgebiede van toepassing en het voorsiening van enige moontlike moeilikheidsgraad, veral vir Welkom se stigting gemaak. Hierdeur is ook ruimte gemaak vir die vinnige oprigting van noodsaaklike geboue, selfs nog voordat Welkom amptelik as dorp geproklameer is.

Dit is in dié tyd nog voordat Welkom as dorp geproklameer is, dat lidmate van die onderskeie gevestigde kerke deur predikante van gemeentes soos Odendaalsrus gereeld bearbei is. Die woningsnood was groot en baie mense in die kontrei het tydelike huisvesting gehad. Dit was een van die redes waarom Anglo 'n eie dorp met al sy geriewe en woonhuise van werknemers so na as moontlik aan die omliggende myne geleë wou hê. Die nabyliggende huise van die mynboupersoneel aan die myne het 'n gerieflikheids- en ekonomiese doel vir beide werkgewer en werknemer voor oë gehad.

Oppenheimer was bereid om miljoene pond aan mynbou-ontwikkeling vir die ontginning van ekonomiese ontginbare goud te bestee, omdat hy aan die toekomstige sukses van goudontginning in die Goudveld geglo het. Derhalwe het hy ook nie die koste vir die beplanning van 'n funksionele dorp, waarin die mynwerkers gerieflik kon woon ontsien nie.

Om die dorp amptelik te stig moes die dorpsraad dit eers goedkeur. Gevolglik het die dorpsraad die aansoek van S.A. Townships Mining and Finance Company (filiaal maatskappy van Anglo) vir die stigting van Welkom oorweeg. Eweseer moes die Dorpsraad besluit of die nuwe dorp Welkom op sekere plase of op gedeeltes van plase in die omgewing van Uitsigkamp gestig mag word. Daar was egter sekere groepe en instansies wat vir en teen die stigting van die dorp gekant was. Gevolglik het die Raad en advokate van Anglo, Odendaalsrus en sekere mynboumaatskappye in die ontspanningsaal van Uitsigkamp vergader. Die doel was om argumente vir en teen die stigting van Welkom aan te hoor.

Al die partye het goeie argumente aangevoer, maar dit was duidelik dat die regering alreeds aandag aan doelmatige beplanning vir die ontwikkeling van die gebied gegee het. Na aanleiding van

mynbou-ontginningsaktiwiteit is die tot standkoming van myne in die vooruitsig gestel, waarvan die grootste deel in die omliggende gebied van Welkom sou wees. Die argument van geskikte infrastruktuur soos behuising vir die mynbouwerknemers, wat Abram Fischer as advokaat van Anglo aangevoer het, het ook swaar ten gunste vir die stigting van Welkom opgeweeg.

Om klaarblyklike redes het die stigting van Welkom onafwendbaar geblyk, sodat die Provinsiale Sekretaris se brief van 15 April 1947 aan S. A. Townships Mining and Finance Corporation, 'n bekragtiging van die Administrateur se goedkeuring daartoe was. Derhalwe is 15 April 1947 die amptelike stigtingsdatum van Welkom. Hiervolgens wil dit voorkom dat Welkom se stigting regstreeks met produktiewe mynbou-ontginning vir ekonomiese voordele oor 'n breë spektrum verband gehou het.

Op die amptelike stigting van Welkom het dorpe soos Blaauwdrift, Riebeeckstad, Virginia en Allanridge gevolg. Hierdeur is die kans van Odendaalsrus uitgeskakel om die metropolis in die Goudveld te word, omdat Welkom met die grootste sentralisasie van Anglo myne in die gebied op haas elke terrein toonaangewend in die Goudveld sou wees.

Oppenheimer kon dus nou aan die beplanning van Welkom aandag gee en gevolglik het die dorpsbeplanners besluit dat die suidelike gedeelte van die plaas Welkom, die geskikste vir dorpsaanleg sou wees. Hierdie gedeelte was dus die naaste aan die voornemende mynbou-ontwikkeling geleë. Die gedeelte is dus as 'n strategiese dorpsbeplanningsaanleg beskou en gevolglik het Oppenheimer 'n volledige plan aan die Dorpsraad van die Oranje - Vrystaat vir goedkeuring voorgelê. Dit het al die eienskappe van 'n voornemende dorp met die nodige infrastruktuur omvat. Derhalwe is die naam van die dorp na die plaas Welkom vernoem, omdat dit die naam van een van die plase in die omliggende gebied was. 'n Groter dorp soos Welkom sou deur doelmatige dorpsbeplanning aan die mynbou-ontwikkeling se vereistes voldoen, veral as hoë graadse goud eers op groot skaal ontgin word. Al dié faktore is vooraf noukeurig deur Oppenheimer in aanmerking geneem, omdat die vestiging van die mynbounywerheid miljoene pond in die betrokke gebied beloop het. Derhalwe kon Oppenheimer nie anders as om sy huiswerk vir die tot standkoming van die goudmynboubedryf in die omstreke van Welkom behoorlik te doen nie. Benewens die goudmyne sou Welkom as 'n goed beplande dorp oor die nodige infrastruktuur as kenmerk van enige moderne dorp beskik, wat onontbeerlik vir enige samelewing is. Oppenheimer het ook met die beplanningsopset van Welkom vir 'n groter toename van sekondêre nywerhede gehoop, wat nie soseer aan die mynbou verwant sou wees nie.

In die ontwikkelingsgang van Welkom het die Administrateur by wyse van 'n proklamasie in die Offisiële Koerant vir die Provinsie van die Oranje - Vrystaat, op 23 Julie 1948, goedkeuring vir plaaslike bestuur aan Welkom gegee. Die plaaslike bestuur van Welkom het later in 1953 van Welkom Townships Company, na die Village Board of Management verander. Daar is onder eersgenoemde liggaam die aanvoorwerk vir Welkom se ontwikkeling gedoen, terwyl die Village Board of Management in 'n selfstandige en onafhanklike bestuurstyl geglo het. Die Villagel Board of Management het later nie uit slegs verteenwoordigers van die myne bestaan nie, maar ook die sakewêreld ingesluit. Sels 'n predikant van 'n Afrikaanse kerk is toegelaat om op die bestuur te dien. Hierdeur het die plaaslike gemeenskap van Welkom begin om breë verteenwoordiging in die

bestuursake van Welkom te kry. Na enkele jare daarna het Welkom in 1961 deur middel van 'n administrateursproklamasie in die Offisiële Koerant, munisipale status gekry. Dit is 'n besondere prestasie omdat Welkom in daardie stadium slegs 14 jaar tevore gestig is.

Welkom is bekend vir deeglike beplanning en sirkels wat verkeersvloei vergemaklik. Daarteenoor is die ongerief van verspreide regeringskantore sover moontlik deur 'n gemeenskaplike Burgersentrum uitgeskakel.

Die sakesentrum is sover moontlik 'n aaneenskakeling van sake-aangeleenthede wat in die vorm van 'n hoefyster geleë is. 'n Nabyliggende park skep 'n pastorale atmosfeer vir die stadsgewoel en 'n veilige deurgang is deur doelmatige uitleg van die sakesentrum vir die voetgangers verseker.

Eweseer is voorstedelike woongebiede op so 'n wyse beplan dat dit met veilige strate omring is, terwyl die strate in die voorstedelike gebiede so uitgelê is om onnodige verkeer uit te skakel. Daarbenewens is daar in die middel van die voorstedelike gebiede voorsiening vir skole, speelgronde en sportgeriewe gemaak.

Met die stigting van Welkom is ook voorsiening vir 'n swart woonbuurt gemaak, wat as Thabong bekend is. Die woonbuurt het in 1950 ontstaan en beskik oor allerlei nodige fasiliteite wat mettertyd voorsien is. In die tot standkoming van Thabong is voorsiening gemaak vir huisvesting van swart werkers, om werk van allerlei aard in Welkom te verrig. Thabong was weselik deel in die beplanningnetwerk van Welkom en vandag is dit 'n verlengstuk van Welkom.

Welkom het soos enige samelewing met beskawingsnorme sy stempel op sosio-kulturele en opvoedkundige gebied sy stempel afgedruk. Alle aanverwante aspekte daaraan verbonde is vanselfsprekend, omdat geen funksionele gemeenskap daarsonder kan klaarkom nie.

Daarbenewens moet ook aandag aan die kerk as geestelike voedingsbron in die ontwikkelingsgebied van Welkom gegee word. In dié verband het die N. G. Moedergemeente van Odendaalsrus 'n reuse taak onder leiding van ds. De kock vervul. Die bedieningswerk in die Goudveld het in die beginjare vanuit die gemeente van Odendaalsrus plaasgevind. Namate die toestroming van mense na die Goudveld plaasgevind het, het die werk vir een leraar te veel geword en gevolglik is selfstandige gemeentes van die onderskeie gevestigde kerke gestig. Die stigting van gemeentes wat na gelang van gebiedsuitbreiding veroorsaak is, het doelgerigte gemeentelike bearbeiding onafwendbaar gemaak. Al die gevestigde kerke het die groeipyne van afstigting en die aankoop van geskikte kerk- en pastorie erwe deurgemaak. Daarby was die lenings wat daarvoor toegestaan is, 'n formaliteit wat soms met kommerwekkende rente voorwaardes vir die gestigte gemeentes gepaard gegaan het. Gevolglik het die gemeentes gepoog om deur fondsinsamelings die betrokke skuld so gou moontlik te delg.

Daarteenoor het die gestigte gemeentes pionierswerk gedoen, omdat alles van die grond af opgebou is. Die administrasie en die organisatoriese opset van die onderskeie gemeentes van bepaalde kerke, het dikwels eiesoortige probleme ervaar waarvoor durf en geloof nodig was. Die vasstelling en handhawing van gemeentelike grense om gemeentelike besoekpunte moontlik te maak, was

uiteraard geen maklike taak nie. Die gemeentelike arbeid het in 'n tyd plaasgevind toe begaanbare strate of kommunikasieweë nog in die begin stadium was en dit oor die algemeen moeilik was om by die besoekpunte van gemeentede uit te kom. Nietemin het die gemeentes van die gevestigde kerke gegroei en vandag getuig daardie gemeentes van 'n pioniersera van volhardende toewyding.

1. 7. 2 GEVOLGTREKKING

Volgens afleiding van die vermelde gegewens is die generatiewe ekonomiese krag van die mynbou-ontwikkeling vir die ontstaan en ontwikkeling van Welkom verantwoordelik. Die sorgsame beplanning wat voorafgegaan is, is 'n bewys van 'n beplanningsopset met 'n langtermyn oogmerk. Nieteenstaande dat daar geen definitiewe oogmerke oor die duur vir die ontginning van goud was nie. Die geoloë en mynboueskundiges kon slegs peilings na aanleiding van goudneerslae en ekonomies-ontginbare goud maak. Nietemin was die doelwit om 'n volwaardige dorp met die nodige infrastruktuur daar te stel.

Derhalwe is die mynbou-ontwikkeling in die Goudveld 'n groot hulpkomponent om buitelandse valuta vir die land te verdien. Afgesien daarvan dat die myne op die Oos - Rand steeds belangrike kwotas vir die land se ekonomie gelewer het. Hoewel die myne op die Oos - Rand besig was om uitgeput te raak is daar nietemin al hoe meer aandag aan die myne in die Oranje - Vrystaat vir die ontginning van goud gegee. Derhalwe is die beplanningswyse van die dorp by wyse van uitleg en die beskikbaarstelling van 'n infrastruktuur met die oog op 'n langtermyn basis aangepak. Nieteenstaande die voorsiening van paaie, elektrisiteit, water, riool en allerlei noodsaaklikhede wat langersamerhand gerealiseer het. Die rede daarvoor moet aan die Provinsiale Administrasie se onsekerheid oor die blywende aard van die mynboubedryf toegeskryf word. Uiteraard is dit onprakties om enorme bedrae geld te bestee aan 'n plek vir die voorsiening van 'n infrastruktuur, waar daar geen waarborg van 'n redelike lewensverwagting van kontinue goudontginning bestaan het nie. Namate sekere geologiese opnames rakende die kwalitatiewe en die kwantitatiewe omvang van ekonomies-ontginbare goud gemaak is, is al hoe meer kapitaalbesteding vir die ontwikkeling van Welkom en omliggende gebiede aangewend.

Die enorme ontwikkeling het tot die daarstelling van sosio-maatskaplike aspekte soos die oprigting van skole, hospitale, klinieke, apteke, kerke en staatsdepartmente tot gevolg gehad. Eweseer het 'n breë spektrum van sakelui na vore gekom, sodat Welkom en die omliggende gebiede algaande die vorm van 'n dorp begin aanneem het. In die lig van dié ontwikkelingsgang is werksgeleenthede geskep wat 'n bevolkingstoename na die Goudveld tot gevolg gehad het. Dermate is dit te begrype dat daar nie slegs in samelewingsverband aan die stoflike aandag gegee is nie, maar ook aan die geestelike komponent waarsonder die mens nie kan klaarkom nie..

Daar is ook aandag aan 'n swart woonbuurt gegee wat later as Thabong bekend geword het. Die doelstelling was dat Thabong uiteindelik binne die plaaslike owerheid van Welkom selfonderhoudend sou wees. Die gebied het mettertyd al die eienskappe van 'n normale funksionele gebied gehad. Derhalwe is skole, kerke en selfs 'n moderne nabyliggende hospitaal gebou wat mettertyd al die aspekte van 'n sosio-maatskaplike en kulturele gebied omvat het. Thabong vorm nie slegs 'n groter deel van Welkom nie, maar ook ook ekonomiese stukrag deur middel van

koopkrag wat in die dorp plaasvind. Op dié wyse dra hulle by tot die plaaslike ekonomie van Welkom en selfs die omliggende gebiede.

Die geestelike waardes het ook nie in Welkom agterweë gebly nie, omdat die dorp oor verskillende kerklike denominasies beskik het. Derhalwe het 'n kerklike gemeenskap in breë verband in die Welkom ontstaan.

Die kerk en veral die N. G. Moedergemeente van Odendaalsrus het voor en na die stigting van Welkom, dikwels verlei praktiese probleme ervaar om die lidmate effektief te bearbei. Die ander Gereformeerde Kerke en gemeentes het soortgelyke probleme van doelmatige bearbeiding vir 'n steeds toenemende lidmatetal ondervind. Die kwessie van finansies rakende afstigting waar 'n bruidskat oor die algemeen voorsien is, het ook baie hoofbrekens besorg. Daarby moes die kerk sy voete vind binne 'n gebied wat gedurig deur uitbreidingsmoontlikhede van die mynbou geraak is. Dit het beteken dat besluite oor bepaalde projekte dikwels herroep is om by nuwe of veranderde omstandighede aan te pas. In 'n veranderde milieu van industriële omwenteling moes die kerk voortstu om uiting aan die geroepe taak te gee.

In dié tydsgewrig het materialisme sekularisme bevorder, sodat die kerk 'n moeilike taak gehad het om sy boodskap by baie van die lidmate te laat posvat. Nietemin het die kerk voortgegaan om sy werk getrou onder sy lidmate te doen.

Die kerk het in breë verband daarin geslaag om aan die praktiese eise van die dag te voldoen. Die toename van lidmate op kerklike vlak is deurentyd geakkommodeer en gevolglik is al hoe meer gemeentes gestig. Hiervolgens is die Gereformeerde Kerke soos gebeitelde monumente, wat vandag onmiskenbaar oor God se genadewerking in die geskiedenis van die Goudvelde se kerke getuig.

.....